

ДНЕВНИКЪ

(стенографски)

на

XIV-ТО обикновено Народно събрание.

Втора редовна сесия.

XXX заседание, срѣда, 25 ноемврий 1909 г.

(Открито отъ прѣдседателя г. Х. Славейковъ, въ 4 ч. 25 м. слѣдъ пладне)

Прѣдседателътъ: (Звъни) Засѣданието се отвара.

Налице сж 158 души народни прѣдставители; слѣдователно, засѣданието е законно.

(Отъ 199 народни прѣдставители отсъствува-
ватъ 41, а именно: А. Аврамовъ, А. Ангеловъ, А.
Бончевъ, С. Бърневъ, Н. Вельовъ, В. Вълевъ, Й.
Гунчевъ, М. Дановъ, П. Димитровъ, В. Димчевъ,
Д-ръ И. Дрънковъ, Н. Дяковичъ, П. Ивановъ, Т.
Икономовъ, Д. Илиевъ, И. Инджовъ, Д. Каране-
шевъ, Х. Конкилевъ, Д. Константиновъ, Я. Куца-
ровъ, М. Кърпоровъ, Н. Кжневъ, Г. Марковъ, В.
Милевъ, Т. Михайловъ, И. Паликрушевъ, Д. Папа-
зовъ, Н. Пеневъ, П. Петровъ, Д. Поповъ, Я. Поповъ,
Д-ръ Е. Разпоповъ, С. Родевъ, Т. Рѣковъ, В.
Станчевъ, Т. Статковъ, Д-ръ Х. Танчевъ, Н. Топа-
ловъ, Д. Чакъровъ, Г. Черневъ и Н. Чолаковъ)

Прѣди да пристѣпимъ къмъ дневния редъ, съоб-
щавамъ на г. г. народнитѣ прѣдставители, че съмъ
разрѣшилъ отпускъ: на куртунарския народенъ
прѣдставителъ г. П. Пѣйчевъ — 2 дни, на еленския
г. Д. Поповъ — 2 дни, на горнеорѣховския г. С.
Рожевъ — 1 день, на кюстендилския г. С. Георгиевъ —
1 день, на кюстендилския г. Н. Коцевъ — 1 день,
на горноорѣховския г. Д. Каранешевъ — 3 дни,
на котленския г. П. Петровъ — 5 дни, на русен-
ския г. Д. Илиевъ — 10 дни, на орханійския
г. Г. Марковъ — 10 дни и на радомирския г. Д.
Константиновъ — 3 дни.

Постѣжило е питане отъ народния прѣдставителъ
на варненската градска околия г. К. Мирски, къмъ
г. министра на вѣтрѣшнитѣ работи, съ което моли
да му отговори, по какви законни причини стоялъ
още неутвърденъ изборътъ за общински съвѣтници
въ гр. Чирпанъ. Това питане ще се съобщи на
надлежния министъръ.

Понеже комисията по прѣглеждане на договора
за заема не е готова, ще пристѣпимъ къмъ по-
пататѣлния дневенъ редъ, именно разисквания по
законопроекта за сѣдоустройството.

Има думата г. Маджаровъ.

Р. Маджаровъ: (Отъ трибурата) Г. г. народни
прѣдставители! И азъ ще искамъ да дамъ нѣкои
бѣлѣжки върху внесенія отъ г. министра на право-
сѣдието законопроектъ за устройството на сѣди-
лищата. Бѣлѣжкитѣ ще бѣдатъ кратки, но, струва
ми се, тѣ трѣбва да бѣдатъ взети въ съображение,
защото този законопроектъ, който се внася днесъ
на разглеждане, засѣга третата властъ, установена
по нашата конституция. Досега е имало само 1
пѣтъ сериозенъ опитъ, за да може това, което е
легнало като постановление въ нашия политически
и общественъ животъ въ нашата дѣржава, да бѣде
упражнявана отъ 3-тѣ власти, отъ които една
отдѣлна и независима властъ да бѣде сѣдебната,
която да гарантира правата, имотътъ и честта на
гражданитѣ; правено е, казвамъ, само веднажъ се-
риозенъ опитъ — то е въ 1898 г. при министер-
ствуването на г. Згурева. Дотогава и по-късно осо-
бено, но главно дотогава, при липсата на единъ
строга опрѣдѣленъ законъ, който да урежда неза-
висимостта на нашитѣ сѣдилища и до извѣстна
степенъ при липса на закони, които да уреждатъ
правилното тѣхно функциониране, по-голѣмата частъ
отъ министритѣ, които сж се изреждали, сж пра-
вили цѣлъ произволъ съ сѣдебната властъ. Този
произволъ е достигвалъ дотамъ, че нашитѣ сѣдии,
вмѣсто да прѣдставляватъ хора независими, които
дѣйствително да пазятъ живота, имота и честта
на българскитѣ граждани, сж се обръщали на

агенти на изпълнителната власт, било от страх да не пострадат, да не бъдат уволнени, било пък защото тѣ и безъ това сж били послушни орѣдия на изпълнителната власт, и по този начинъ се е добило пълно смѣшение на тия 2 власти: съдебната, отъ една страна, и изпълнителната — отъ друга. Това и слѣдъ закона отъ 1898 г. въ голѣма частъ е ставало и, безспорно, е врѣдило на доброто стабилизиране на нашето правосъдие. Но отъ гледна точка на закона, законътъ въ 1898 г. прави за пръвъ пътъ опитъ дѣйствиелно у насъ да се създаде нѣщо цѣлно, нѣщо систематизирано и да се създаде главно съдебната власт, която да бѣде свѣршено независима отъ властѣта на тѣзи, които отправятъ изпълнителната власт.

Въ закона отъ 1898 г. лѣгатъ нѣколко постановления, които би трѣбвало да бѣдатъ задържани при по-нататъшното развитие на законитѣ и които, по моето дълбоко разбиране, тогава, когато тѣ сж засегнати и отъ настоящия законопроектъ, трѣбва да бѣдатъ запазени противъ сегашния законопроектъ. Главното постановление, което лѣга въ закона отъ 1898 г., което отговаряше на тогава създалитѣ се вече условия, за да бѣдатъ тѣ постигнати, е, че въ бѣдѣще се назначаваха за сѣдии само тѣзи, които сж свѣршили юридическитѣ науки, които сж издържали държавенъ экзаменъ и които сж издържали слѣдъ това единъ цензъ прѣдъ сѣдилищата въ видъ на съдебни кандидати. Това постановление на закона е засегнато и доразвито въ настоящия законопроектъ, и то трѣбва да бѣде запазено. Вчера и завчера, обаче, когато се обсъждаше този законопроектъ, засегна се отъ нѣкои г. г. народни прѣдставители, които взеха думата, въпросътъ, какъ трѣбва да бѣде организирана кандидатурата прѣдъ сѣдилищата. Едни считаха, че това, което се прѣдвижда въ сегашния законопроектъ по отношение срока на служене прѣдъ сѣдилищата, е много и трѣбва да бѣде намалено; други считаха, че това е малко и трѣбва да бѣде увеличено. Когато се засегаше този въпросъ за срока на служене на кандидатитѣ прѣдъ сѣдилищата, изпускаше се, обаче, изъ прѣдъ видъ едно важно обстоятелство, което трѣбва да бѣде взето въ съображение. Не е въпросътъ, да-ли кандидатитѣ на съдебна длъжностъ сж се учили много години, да-ли тѣ сж похарчили много пари, както нѣкои твърдѣха, а е въпросътъ, какъ отъ тѣзи кандидати ще могатъ да бѣдатъ създадени за въ бѣдѣще сѣдии съ добри познания и да отправятъ сложната машина на нашето правосъдие. Отъ тази гледна точка, това, което проповѣдватъ, както г. Теодоровъ вчера проповѣдваше, че срокътъ за служене като кандидати е голѣмъ и трѣбва да се намали, не търпи критика. Моето мнѣние, относително всички тѣзи кандидати за сѣдии въ сѣдилищата, е, че стажътъ отъ 6 мѣсеца не е напълно достатъченъ, за да може единъ младъ човѣкъ, който е свѣршилъ университета, да бѣде

подготвенъ, за да приеме тази функция, която по-нататъкъ законътъ му дава, не само като на сѣдия, но и тия гаранции, които му дава, да бѣде свѣршено независимъ, да бѣде несмѣняемъ. Защото, ако ние излизаме отъ положението, че искаме да гарантираме правосъдието, първо отъ дѣйствиата на изпълнителната власт, чрѣзъ несмѣняемостѣта, ние трѣбва да го гарантираме и отъ незнанията, като повишаваме неговия цензъ, като подлагаме кандидата на държавенъ экзаменъ, като му искаме висше образование; ние трѣбва да искаме и по-дълго врѣме за него, за да могатъ да бѣдатъ усвоени отъ него не всички закони, не, ами поне по-главнитѣ, и той да бѣде напълно способенъ да отговаря на тия функции, които сме му достатъчно гарантирали отъ себе си, като го правимъ несмѣняемъ. 6-мѣсечниятъ стажъ е напълно недостатъченъ и азъ мисля, че това постановление на закона отъ 1 година, макаръ да е малко, но въ всѣки случай е повече достатъчно отъ онова, което се прѣдлагаше отъ тия, които искаха намаление.

Повдигна се, г. г. народни прѣдставители, другъ въпросъ; той е въпросътъ за экзаменитѣ, които ще държатъ всички свѣршили юристи. Ако ние имаме строги държавни экзамени, безспорно е, че чрѣзъ тия строги экзамени ще пропуснемъ по-малко количество отъ тѣзи, които желаятъ да служатъ на правосъдието, отъ тѣхъ ще създадемъ по-малко, но повече солидно и умствено подготвени хора. Но въ законопроекта се прѣдвижда едно правило, противъ което г. Теодоровъ възстана и което особено не трѣбва да бѣде измѣнявано, защото практиката и животътъ сж ни научили, че то е една полезна мѣрка, която се взима въ новия законопроектъ и която трѣбва да бѣде тѣй гласувана. Когато си държатъ кандидатитѣ изпита, току-що слѣдъ свръшването на университета, постѣпватъ като кандидати въ сѣдилищата и слѣдъ като изслужатъ 6 мѣсеци, а сега по законопроекта, 1 година, тѣ се подлагатъ на новъ практически экзаменъ. Г. Теодоровъ вчера казваше: „Вие, като ще подлагате тия кандидати на новъ практически экзаменъ, това трѣбва да направите, слѣдъ като тѣ станатъ допълнителни членове, и когато ще трѣбва да станатъ несмѣняеми като сѣдии. Приемете едното или другото, това ще бѣде безразлично; но вие, ако ги подложите на экзаменъ, слѣдъ като станатъ допълнителни сѣдии, ще имате второ прѣсяване на кандидатитѣ, защото законътъ не ви ограничава, колко кандидати ще постѣпятъ въ сѣдилищата. Ако при постановлението на стария законъ отъ 1898 г. вие имате при всѣко сѣдилище двама души, при неограниченостѣта на сегашния законъ вие може да имате 40, 80, 100, даже 200 души кандидати, а вамъ ще ви трѣбватъ 5—6 души сѣдии. Вие ще се намѣрите прѣдъ единъ видъ конкурсъ, при провѣркѣта на тѣхнитѣ практически познания, да изберете отъ 40—50 души да постѣпятъ като чиновници по съдебнитѣ вѣдомства, сѣдии, нотариуси и пр., слѣдъ като сж изслужили

известно време въ съдилището. Този вторъ контрол се е наложилъ, както ви казахъ отъ практиката. Всички, които сж служили, знаятъ, че има много младежи, които отлично сж издържали университетския и държавния изпити, но когато дойдатъ да дѣйствуватъ като съдии, не проявяватъ тия способности и нѣматъ тия условия, които се изискватъ отъ единъ съдия, за да бѣде той единъ добъръ отправачъ на правосъдието. А че този вторъ контрол се налага, това ще ви го каже всѣки единъ съдия, който малко-много е служилъ вече по правосъдието.

Г. Теодоровъ, обаче, казваше, че изпитътъ не трѣбва да става така. Достатъчно е колегията, прѣдъ която кандидатътъ стои, да засвидѣтелствува, че тоя послѣдниятъ има известни способности и може да бѣде съдия; защо ще изпращате този кандидатъ да отива прѣдъ апелативния съдъ? Изпитътъ е провѣрка на по-нататъшнитѣ познания, и ако има нѣщо, което би извратилъ този экзаменъ, това би било да се произнесе колегията, при която кандидатътъ е служилъ, било даже тази колегия да е обрната на экзаменационна комисия. Ние трѣбва да вземемъ сегашното състояние на нашитѣ съдилища; законътъ заварва голѣма частъ млади съдии и тѣзи млади съдии ставатъ другари на экзаменаторитѣ въ края на 6-тѣ мѣсеци, и като негови другари, когато ще го изпитватъ, тѣ нѣма да иматъ тази строгостъ, каквато би имали непознати съдии, които ще провѣрятъ неговитѣ познания. Ето защо, г. г. народни прѣдставители, колкото се касае до по-нататъшното развитие на стажборитѣ по правосъдието, които се прѣдвигдатъ въ закона отъ 1898 г. и се развива въ законопроекта на г. Кръстева, азъ мисля, че този законопроектъ развива този институтъ въ по-добра степенъ и той трѣбва да бѣде запазенъ. А тѣзи критики, които се правятъ, било по отношение на втория экзаменъ, било по намалението на срока, трѣбва да бѣдатъ прѣмахнати, невзети въ съображение.

Въ закона отъ 1898 г. имаше другъ единъ важенъ принципъ; той е принципътъ на тѣй наречената несмѣняемостъ. За да имате добри съдии, тѣзи съдии трѣбва да бѣдатъ несмѣняеми; тѣ трѣбва да бѣдатъ независими отъ централната властъ и трѣбва да бѣдатъ гарантирани, както по-рано законътъ ги гарантираше, и тѣй, както законопроектътъ прѣдвигда. Законопроектътъ прѣдвигда да минатъ прѣзъ нѣколко экзамена, да минатъ прѣзъ стажъ, да минатъ прѣзъ одобрението на по-виспитѣ тѣхни колеги, за да могатъ да постѣпятъ като съдии. Но съдията, колкото и да е добъръ, той може да се намира подъ давлението на централната властъ, той не винаги ще може да запази тази самостоятелностъ, която е необходима, за да може дѣйствително да бѣде безпристрастенъ тѣй, както законътъ му налага да бѣде; или, ако покаже по-голѣма независимостъ, той ще бѣде уволненъ отъ своя началникъ — министърътъ. Несмѣ-

няемостта, за която много се говори, принципитѣ на която се изложиха отъ ораторитѣ и азъ нѣма да се спирамъ на тѣхъ, е една отъ главнитѣ и съществени гаранции за тая независимостъ.

Но, г. г. народни прѣдставители, когато се прокарва принципътъ за несмѣняемостта на съдитѣ трѣбва искрено да си прѣдставимъ, какво е положението днесъ на нашето правосъдие и да-ли въ този законопроектъ се гарантира съ нѣщо тази несмѣняемостъ, да-ли се увеличава въ сравнение съ закона отъ 1898 г., или ти е въ нѣщо намалена. Едно кратко възражение ще направя по този въпросъ. Въ чл. 36 на закона отъ 1898 г. е изброено, не какъвъ е Върховниятъ касационенъ съдъ, но отъ какво се състои той. Този членъ казва: (Чете) „Върховниятъ касационенъ съдъ се състои отъ пръвъ прѣдседателъ, трима прѣдседатели на отдѣление и 10 члена.“ Защото, когато ще искаме ние да гарантираме несмѣняемостта на съдията, ние въ тоя законопроектъ — и въ старитѣ закони бѣше така — върховния контролъ на тази несмѣняемостъ оставяме на върховното съдебно учрѣждение у насъ — Върховния касационенъ съдъ. Съ сегашния законопроектъ, който се въвежда, какво ще бѣде положението на тази несмѣняемостъ на Върховния касационенъ съдъ? Законодателятъ отъ 1898 г. свършено правилно е опрѣдѣлилъ; както и други законодатели сж опрѣдѣлили, напр. френскитѣ, тѣй сжщо и законътъ отъ 1898 г. опрѣдѣляше въ своя организъмъ — и това е единъ органически законъ — че Касационниятъ съдъ ще се състои отъ 10 души. Сега, както е измѣнено постановлението въ § § 22, 23 и 25 отъ сегашния законопроектъ, гарантира ли се независимостта на съдилищата, или ти се унищожава фактически? Защото не е достатъчно за васъ да провъзгласите единъ принципъ и да кажете: българскитѣ съдии сж несмѣняеми, а трѣбва да създадете и необходимитѣ условия, за да не бѣде този, който е съдия, гѣтнатъ. Въ закона отъ 1898 г. се казва, че имате 10 касационни съдии и 4 прѣдседатели. Въ сегашния законопроектъ се казва: (Чете) „Върховниятъ касационенъ съдъ се състои отъ единъ пръвъ прѣдседателъ, прѣдседатели на отдѣления и членове, числото на които се опрѣдѣля отъ особень щатъ.“ Ако вие имате щатъ на чиновницитѣ на правосъдието, ако вамъ сж опрѣдѣлени, колко съдилища има въ България — и това трѣбва да бѣде стремлението на нашия законодатель: никаква длъжностъ да не бѣде откривана безъ специаленъ законъ — ако министърътъ бѣше прѣдставилъ специаленъ законъ, въ който да се каже, че Касационниятъ съдъ има толкова отдѣления, толкова сж апелативнитѣ съдии, толкова окръжни съдии, толкова мирови съдии, ако ние го имахме като анексъ при закона, да бѣде принуждаванъ министърътъ съ специаленъ законъ да намалява или увеличава числото на съдитѣ, вие, и при това постановление на § 22 щѣхте да имате пълна несмѣняемостъ на касационнитѣ съдии. Но при

отсъствието на шатъ, който да се гласува, какво ще бъде положението на Касационния съдъ? Да вземемъ практически. Тази година, понеже не е опрѣдѣлено колко сж сѣдиитѣ и прѣдседателитѣ, г. министърътъ ще внесе едно бюджетно прѣдложение, че отдѣленията на Касационния съдъ ставатъ по 7 души членове, вмѣсто по 4, както сж сега; сжщо и прѣдседателитѣ ще увеличи отъ 4 на 6, и догодина, по бюджетни причини, ще закрие нѣкои, да станатъ отъ 7 на 5, и ще му останатъ за увольнение двама-трима сѣдии. По този начинъ той ще уволни тѣзи отъ касационнитѣ сѣдии, които сж му неприятни, или ще имаме една пълна смѣняемостъ на членоветѣ отъ Върховния съдъ. Ако въ закона отъ 1898 г. несмѣняемостъта се гарантираше отъ този евентуаленъ производъ на изпълнителната властъ съ постановлението на чл. 36, най-малкото, което трѣбваше да направи този законъ, то е да не отнима създаденитѣ права, а да създаде нови, защото, на-ли принципътъ на законопроекта — това се вижда отъ мотивитѣ, които сж внесени отъ г. министра — е да разшири несмѣняемостъта за всички сѣдии; когато най-малкото, което можехме да очакваме, то е да се опрѣдѣли шатътъ: какъто има апелативни сѣдилища, да кажемъ, че тѣзи апелативни сѣдилища трѣбва да се състоятъ отъ толкова прѣдседатели и отъ толкова членове. Ако г. министърътъ, вслѣдствие натрупаната работа, или вслѣдствие намалената работа на известно сѣдилище, счете, че трѣбва да бждатъ закрити известни длѣжности, нека се отнесе съ специаленъ законъ до народното прѣдставителство и този въпросъ да бжде разискванъ.

Министъръ Д-ръ Т. Кръстовъ: А сега какъ става, г. Маджаровъ? Когато Касационниятъ съдъ се увеличава съ 1 отдѣление, това става пакъ чрѣзъ камарата. Всичката гаранция е въ камарата. Нови отдѣления се откриватъ или се закриватъ само чрѣзъ камарата, и тази камара, ако не съблюдава този законъ, може на всѣки моментъ да го прѣмахне.

Р. Маджаровъ: Азъ ще отговоря на г. министра върху този въпросъ, защото той е важенъ и мисля, че трѣбва да бжде всестранно обясненъ.

Практиката у насъ е, г. г. народни прѣдставители, че когато се иска да се увеличи числото на членоветѣ на едно сѣдилище, или за да бжде откритъ една длѣжност, прѣдвижда се нужната сума въ бюджета; но това е неправилна практика. И ако народното прѣдставителство, както казахъ отначало, трѣбва да се бори за въ бждѣше, то не е само по отношение на сѣдиитѣ, но по отношение на всѣка една създавана длѣжностъ у насъ да има прѣдварително специално обсъждане, защото, ако имаме единъ специаленъ законъ, тогава този законъ ще мине на 3 четения и ще говоримъ за несмѣняемостъ или смѣняемостъ. А ако министърътъ се скрие задъ едно перо на бюджета — имаме

попльзновение прѣди 2—3 години, когато искаха да увеличатъ съ още 1 отдѣление Касационния съдъ, което, може би, още идущата година, по бюджетни причини щѣше да бжде унищожено — това може да отнеме възможността да има народното прѣдставителство специаленъ контролъ. А ако вие имате единъ законъ, какъвто е чл. 36, въ който се казва, че Върховниятъ касационенъ съдъ има 10 члена, моето дълбоко разбиране — и тѣй трѣбва да бжде изтъкувано отъ народното прѣдставителство — е, че министърътъ ще прѣскочи закона, или ще наруши този законъ въ тоя моментъ, когато ще прѣдвиди въ бюджета да бждатъ не 10, а 12 сѣдии, безъ да бжде внесенъ специаленъ законъ.

Министъръ Д-ръ Т. Кръстовъ: Сега колко сж?

Р. Маджаровъ: Сега сж не повече отъ 10.

Министъръ Д-ръ Т. Кръстовъ: Сега сж повече отъ 10.

Р. Маджаровъ: Сега сж 8 и 6 = 14. Имаме 4 прѣдседатели; имаме 4 отдѣления: 2 отдѣления по 3-ма = 6 и 2 по 4 = 8, точно 14 членове има Върховниятъ касационенъ съдъ — толкова, колкото гласи чл. 36. Тѣй че, ако това постановление въ закона се приеме, ако не си остане постановлението на чл. 36, ние отваряме дѣйствително една врата, която може да послужи за смѣняването на най-виспитѣ магистрати въ България. А вие ще видите, доколко несмѣняемостъта е важна, отъ всичкитѣ досега дѣйствующи закони, слѣдъ закона отъ 1898 г. Ако законътъ отъ 1898 г. гарантира тѣзи, които служатъ повече отъ 8 години, de facto, значи гарантира всичкитѣ членове на Касационния съдъ, законътъ отъ 1899 г., който клонѣше фактически да унищожѣ несмѣняемостъта на сѣдиитѣ, направи пъкъ 15-годишна давностъта, по която членоветѣ на Касационния съдъ сж несмѣняеми. Законътъ днесъ разширява тази несмѣняемостъ по отношение годинитѣ, но я намалява по отношение специалния законъ, който съществува. Не трѣбва да натоварваме Върховния касационенъ съдъ съ една функция, която е много по-важна, отколкото она на закона отъ 1898 г.; той става тѣй да се каже сѣдия на всичкото правосѣдно дѣло въ България. Г. г. народни прѣдставители! Ако вие имате сѣдебнитѣ инспектори, за които ще спомена нѣколко думи, и отъ друга страна имате неопрѣдѣления шатъ на членоветѣ отъ Касационния съдъ и на сѣдиитѣ, не е легнало това въ постановлението на закона, да знаемъ тѣхното количество, и могатъ по волята на бюджетарната комисиѣ или на народното прѣдставителство, въ една или друга година, безъ специаленъ законъ, да бждатъ увеличавани или намалявани, значи, да бждатъ смѣняеми сѣдиитѣ, какъ вие ще гарантирате по-долнитѣ инстанции, които сж смѣняеми? Ето защо азъ мисля, че, както е и общата теория, и това трѣбва да бжде възприето отъ насъ, че всѣка длѣжностъ да се съз-

дава съ законъ или да се закрива пакъ съ законъ. Тъй както е прѣдвиденъ въ чл. 36 отъ стария законъ пѣта, туй постановление тъй трѣбва да остане, ако вие дѣйствително по отношение на върховната инстанция искаме да имаме ясна и пълна несмѣняемостъ. Нѣщо повече, г. г. народни прѣдставители. Ние би трѣбвало да имаме това и по отношение на апелативнитѣ сѣдилища, а ако искате и по отношение на окръжнитѣ сѣдилища, и всѣка година, когато ще се натрупа нуждата отъ създаване или закриване на сѣдилища, министърътъ ще ни внася законопроектъ, който специално ще обсъждаме и ще можемъ по този начинъ да знаемъ всѣки единъ моментъ какво става съ нашето правосъдие, но при спазването една пълна гарантираностъ на тѣзи, които го отправляватъ.

Това е, г. г. народни прѣдставители, една бѣлѣжка, която имахъ азъ да направя по отношение на § 22, който, споредъ моето дълбоко убѣждение, прави много лесно смѣняеми членоветѣ на върховното сѣдилище у насъ.

По отношение на други нѣкои бѣлѣжки — за да имаме ние добра несмѣняемостъ, трѣбва да имаме добри сѣдии; трѣбва всичко, което е способно, да може да се задържи въ сѣдилищата, да може да се посвѣти на тѣхъ. Ние прѣдвиждаме едно отъ условията на подготвяне добри сѣдии: имаме института на кандидатитѣ, имаме двата изпита, на които ще се подлагатъ тѣ, изпити, споредъ мене, добри, и които трѣбва да бѣдатъ възприети отъ народното прѣдставителство. Но ние по-нататъкъ не гарантираме достатъчно, тъй на реченото, желание у този сѣдия, който веднажъ е постъпилъ, да работи на своето поприще. Несмѣняемостъта на сѣдидитѣ има онази добра страна, че сѣдидитѣ е независимъ; но въ всичкитѣ държави, въ които тя е била въведена, констатира се друго едно нѣщо, че сѣдидитѣ пъкъ, въ своята независимостъ, недостатъчно търпи контрола не само на централната властъ, но и на обществото, не е толкова работоспособенъ, колкото този, надъ когото стои постоянно, тъй да се каже, надзорътъ на централната властъ. За да му създадете освѣтъ контрола, който се прѣдвижда въ законопроекта, който се прѣдвиждаше и въ стария законъ, но и импулъс на работа — при несмѣняемостъта се забѣлѣзва едно нѣщо, че въ много рѣдки случаи ставатъ уволнения, въ по-голѣми случаи старостъта и смъртъта отварятъ ваканции — вие трѣбва да създадете мѣсто на всѣки единъ сѣдия, защото еднакво е важенъ за народа и мировиятъ сѣдия и прѣседателътъ на Касационния сѣдъ, вие трѣбва да създадете и желание за работа. Независимо отъ неговото повишение, което ще стане, да отиде отъ окръжния сѣдъ въ апелацията и отъ апелацията въ Касацията, което е едно илюзорно повишение; защото отъ 500—600 сѣдии или 1000 сѣдии, 14 или 15 ще достигнатъ до Касационенъ сѣдъ — това е една утопия за всѣки, който постѣпва по

правосъдието — по съ развитието на живота, когато вие му спирате ръста, тъй да се каже, неговото напрѣждане, неговото повишение, вие трѣбва да прѣдвидите, тъй както сж прѣдвидѣли всичкитѣ законодателства, които сж уреждали въпроса за несмѣняемостъта на сѣдидитѣ, и систематизирането на класи на правосъдния персоналъ или повишаването на тѣхната заплата. Вие, ако вземете единъ младъ човѣкъ днесъ и му дадете една първоначална заплата отъ 220 л., и признаете всичкитѣ български сѣдии за несмѣняеми, но го държите 20—30 години съ същата заплата, вие ще имате, въ много скоро врѣме, единъ сѣдия, отъ когото ще се отчае, защото нѣма да има никакъвъ напрѣтъкъ, какъвто и да било, заради него и ще подкачите да прибѣгвате до противоположното, което е сега, къмъ неговото уволнение, за да можете да го накарате да работи; а за да можете да го накарате да работи, за да може да се посвѣти на сѣдебното вѣдомство, той трѣбва да знае, че периодически, независимо отъ положението, което централната властъ ще му даде, той ще може да получи своето повишение на заплатата или ще бѣде единъ човѣкъ обезпеченъ, когато ще образува сѣмейство, ще бѣде единъ човѣкъ, който заедно съ другитѣ, които сж минали по другитѣ вѣдомства, ще може да напрѣдва. Това, което се прѣдвижда въ чл. 138 отъ сегашния законопроектъ за увеличение 10% отъ заплатата въ продължение на 10 години, е едно увеличение, което, г. г. народни прѣдставители, е илюзорно; то значи, че никога, колкото и да служи сѣдидитѣ, нѣма да му повишатъ заплатата съ повече отъ 40—50 л.; то нѣма да даде абсолютно никакви резултати. Или вие ще махнете този членъ, или вие ще приемете, че сѣдебната властъ у насъ трѣбва да бѣде добръ гарантирана, както и миналата година възприехте, когато увеличихте заплатитѣ, и ще имъ създадете въ по-малки срокове процентно увеличение по-голъмо, за да може този сѣдия, който е постъпилъ въ окръженъ сѣдъ и е служилъ 15 или 20 години, сравнително да се подравни съ тѣзи, които сж имали щастieto да го изпрѣварятъ, да отидатъ до апелативна и касационна инстанция. Тогава ще създадете по-голъма справедливостъ въ правосъдието и по-голъма ревностъ къмъ работата, защото всѣки ще знае, че на каквото и мѣсто да го е поставила държавата, той ще може да бѣде възнаграденъ отъ това общество, труда на което си слага. А тѣзи пари, г. г. народни прѣдставители, не сж изгубени, защото българското правосъдие, колкото и да увеличите заплатата на сѣдидитѣ, както е станало въ всичкитѣ държави, вие — казахъ го миналата година, ще го повторя и сега — ще спасите правосъдието отъ бѣдѣща корупция, която въ правосъдието е развала на пѣлата държава и, второ, никога правосъдието нѣма да бѣде толкова голѣмо, за да може въ каквото и да е да тегне на държавния бюджетъ. Тѣзи увеличения, тѣзи тагтеми, ако ги направите въ продължение

на 3 години, което е правилно и рационално, едвам ще увеличи бюджета с 50—60 хиляди лева годишно, и по този начин, ще имате добри възнаградени съдии и ще имате, от друга страна, неуправителен бюджет. Добрият съдия, когато е служил повече години, ще си изкара разскажът от количеството и качеството на работата, която той ще произведе, а от това народното представителство ни най-малко не трябва да се бои.

Един въпрос още, който засяга пакъ несмъняемостта, е въпросът за контрола на съдиите. По закона от 1898 г. се уреждаше този контрол чрезъ специални членове, въ които се определяше какво е нарушението, което върши съдията, и какви наказания ще търпи. Второ, за да може да се достигнатъ тия наказания и да се констатира тия нарушения, прѣдвѣждаше се системата, съдебната власт сама да контролира себе си. Горната инстанция, която знае по-добре отъ всички, които стоятъ вънъ отъ нея, работата на по-долностоящите отъ нея съдии, винаги има възможност да проконтролира, кой съдия е добросъвестенъ, кой съдия е способенъ и кой съдия е неспособенъ. Тѣзи 2 постановления, които легаха въ стария законъ, сѣ по-цѣлесъобразни, по-отговаряющи на условията, които изисква съдебната власт, ако искаме ние, както я кръщаваме и въ дѣйствителност да я направимъ трета власт въ България. Но забѣлѣзва се едно — това се прозираше напоследъкъ и въ статитѣ на юридическите списания, които се появява вслѣдствие изработения законопроектъ — понеже съдилищата, казваме се, не дадоха резултати отъ тѣхния контролъ надъ по-долните инстанции, то съдебниятъ инспекторатъ, който се въвежда, ще даде по-добри резултати, защото министерството ще се интересува, за да може въ всѣко едно врѣме да констатира неправилноститѣ, които ставатъ въ нашето правосъдие. Има известна истина въ това, г. г. народни прѣдставители, но не пълна истина. Прѣди всичко въ какво сѣ виновни съдилищата, че отъ министерството въ продължение на цѣла редица години, последните 6—7 години, никакви ревизии не бидоха направени, освѣнъ отъ последния министъръ, че то не сезира по-горните съдебни инстанции съ ревизитѣ, които тѣ трябва да направятъ на по-долните? Известно е нѣщо друго даже, че когато известни съдилища сѣ определяли ревизия на по-долните инстанции, министерството ги е спирало да извършватъ тѣзи работи подъ прѣдлогъ на това, че щѣ да се прѣтовари бюджетътъ съ командировачнитѣ пари, които единъ или другъ съдия ще вземе. Ако министерството се водѣше отъ тази гледна точка и всѣка година редовно да се правятъ ревизии, ние днеска щѣхме да имаме по-добро знание за състоянието на нашитѣ съдилища, отколкото ние имаме такова съ единствената ревизия, която стана тази година главно надъ апелативнитѣ съдилища. Отъ друга страна пъкъ има известна правота въ това, че министерството

трябва да дава починъ на ревизирането, институтътъ на съдебнитѣ инспектори би могълъ да бѣде запазенъ. Въпросътъ, споредъ менъ, не е тамъ; въпросътъ, споредъ менъ, е, че старата система на контрола на съдилищата едни надъ други трябва напълно да бѣде оставена. Министерството, ако иска да има свои ревизори, които ние да прѣдвидимъ тукъ, не трябва да бѣдатъ организирани по начинъ, по който сѣ тукъ организирани. Ако сегашниятъ министъръ на правосъдието се взира надъ всѣко нарушение на закона, пази се да не унищожи неговитѣ постановления, и българскитѣ съдии сѣ способни, съдебниятъ инспекторатъ нѣма да даде отрицателни резултати; но ако вие имате единъ министъръ, който нѣма да си поплюва, и който ще поиска да потърси отъ съдиите смѣтка, а главно отъ съдии, които сѣ нему неприятни, вие не можете да спрете този министъръ чрезъ инспектората, чрезъ съдебнитѣ инспектори да ви не констатира нарушения, каквито той иска; защото съдебниятъ инспекторъ, по настоящия законопроектъ, е, тѣй да се каже, суверенъ при ревизирането; той ще ви прѣдстави едни доказателства и данни и ще сезира висшия дисциплинаренъ съветъ при Министерството на правосъдието; съ какво ще провѣрѣва тѣзи данни висшиятъ съветъ при Министерството на правосъдието? Съ това, което инспекторътъ казва. Това никога не е достатъчно. Инспекторътъ може дѣйствително да отиде да направи събиране на известни факти, но по отношение на контрола, по отношение на провѣрѣването на тѣзи факти, последното пакъ трябва да остане, както си е и въ постановленията на стария законъ отъ 1898 г., на по-висшата инстанция. Инспекторътъ, когато ще констатира, че мировитѣ съдии сѣ направили известни нарушения, ще прати своя докладъ за провѣрка на окръжния съдъ и той ще отиде по надлежния редъ. А когато ще трябва да бѣдатъ съдени тѣзи съдии, които се обвиняватъ въ нарушения, тогава ще имате единъ инспекторъ, същевременно и слѣдователъ, същевременно и обвинителъ, същевременно и съдия; ще имате единъ слѣдователъ, който ще събира фактитѣ, фактитѣ ще бѣдатъ провѣрѣвани и, ако сѣ невѣрни, ще бѣдатъ изхвърлени навънъ и при по-висшата инстанция ще се контролира и тѣхната юридическа, ако искате да знаете, и тѣхната фактическа стойностъ; ще се запази, значи, отъ евентуалния произволъ на централната властъ тая гаранция за съдната, да бѣде независимъ, защото ще бѣде съденъ отъ свои равни. Но има и друго едно листо на съдебния инспекторатъ. Ако вие ежегодно провѣрѣвате правилното контролиране на по-висшитѣ инстанции надъ по-долните, този, който ще отиде да контролира, може да изпусне нѣкои работи, но никога нѣма да иска да ги изпусне. Прѣдставете си съдебниятъ инспекторъ не, че търси неприятни нему съдии, но че иска да запази известни нарушения на законитѣ; съ какво ще накарате съдебния

инспекторъ да може да потърси и тѣхъ? И така още и въ въздържането на самия съдебен инспекторъ се крие една опасностъ, която трѣбва да бѣде прѣмахната съ реорганизирането на института на съдебнитѣ инспектори.

Ето защо, г. г. народни прѣдставители, контролтѣ, тѣй, както бѣше прѣдвиденъ въ 1898 г., е по-добра гаранция, както за способността на съдилищата, така също и за тѣхната независимостъ и въ основата си той трѣбва да остане непоколебимъ. Ако той не е пълненъ, на него може да дойде на помощъ съдебниятъ инспекторъ, но този инспекторъ трѣбва да играе само събирашка роля и нищо повече. И въ това отношение висшиятъ дисциплинаренъ съвѣтъ трѣбва да бѣде смѣненъ, защото, който и юристъ да попитате, напр., той ще ви каже, че въ нашитѣ закони и въ всичкитѣ други е тѣй: този, който обвинява, не прави слѣствие и този, който прави слѣствие, не съди. Тѣй гласятъ нашитѣ закони. Какво имаме ние тукъ въ постановленията за съдебнитѣ инспектори? Ние имаме съдебен инспекторъ, който се праща отъ министра да прави ревизия; той е смѣняемъ чиновникъ и той дѣйствува по волята на министра. Той ще отиде да поднесе събрания материятъ на министра или на висшия дисциплинаренъ съвѣтъ, като доказателство, безъ да бѣде провѣрявано. Висшиятъ дисциплинаренъ съвѣтъ ще рѣшава този съдия какъвъ да бѣде, пакъ съ членството на съдебния инспекторъ. Съдебниятъ инспекторъ веднажъ направилъ една анкета, трѣбва да стои вече вънъ отъ тази функция, която е изпълнилъ, и да остави по-нататъкъ да се произнесатъ други, които сѣ зависими — само на касационнитѣ съдии, или могатъ да се подбератъ и други, които сѣ несмѣняеми.

Една бѣлѣжка още, г. г. народни прѣдставители, която мисля, че би трѣбвало да бѣде направена, е и за състава на висшия дисциплинаренъ съвѣтъ. Ако вие имате висшъ дисциплинаренъ съвѣтъ и той ще слѣдва да разбира добри работитѣ, вие ще му дадете този съставъ, който да бѣде пригоденъ къмъ ясно и положително разбиране на всичкитѣ вѣдомства и лица, които той ще контролира чрезъ своитѣ дѣйствия. Най-добри ще познава функционирането на апелативнитѣ съдилища апелативниятъ съдия, на окръжнитѣ съдилища — окръжниятъ съдия, на мировитѣ съдилища — мировиятъ съдия. Вие ако искате да имате пълнен дисциплинаренъ съвѣтъ, вие ще го гласувате въ смисълъ да има въ този съвѣтъ прѣдставители и отъ тритѣ тѣзи съдебни инстанции, защото, колкото и добъръ и вѣщъ юристъ да е касационниятъ съдия, тѣзи подробности, тази психология, най-сетнѣ, която има мировиятъ съдия, той я не знае, а това ще му липсва при оцѣнката на дѣйствиата на тѣзи подчинени органи, които ще прѣвѣнява. Ето защо въ този висшъ дисциплинаренъ съвѣтъ добри ще бѣде, комисията и народното прѣдставителство да усвоитъ принципа на разширяване неговото членство, да има прѣдставители отъ всич-

китѣ съдебни инстанции. Така ще имате по-независими, добри инспектори, които само ще докладватъ, но нѣма да взематъ участие въ рѣшаването, и ще имате по-дѣеспособни и по-добри знаещи съдебни лица, чрезъ прѣдставители не само на Върховния касационенъ съдъ, но и на всичкитѣ съдебни инстанции — на апелативнитѣ, окръжнитѣ и мировитѣ съдии.

Г. г. народни прѣдставители! Това сѣ общитѣ бѣлѣжки, върху тритѣ главни въпроса, които засѣгатъ насъ.

По въпроса за таблицата за повишение искамъ да кажа нѣколко думи и да свърша по общитѣ бѣлѣжки на законопроекта. Тази таблица, тѣй, както е взета отъ послѣднитѣ дѣйствия на французскитѣ правителства, отъ дѣйствиата на Гюйд Десенъ, и неговитѣ замѣстници, когато рѣшиха да опрѣдѣлятъ специални таблици, за да могатъ да заематъ съдиятѣ, таблицата, казвамъ, тѣй, както г. министрътъ я взема, да бѣде съставяна прѣдварително, търпи едно малко измѣнение — да бѣде публикувана въ „Държавенъ вѣстникъ“. Нагледъ това е малко нѣщо, но, когато не само обществото, но и съдиятѣ ще знаятъ своя редъ, много нарушения, които сѣ ставали при досега дѣйствующитѣ закони и при дѣйствиата на министритѣ, ще бѣдатъ избѣгнати. И трѣбва да се даде възможностъ на всички, които считатъ себе си онеправдани, да намѣрятъ властъ, която да може да контролира дѣйствиата на тѣзи, които съставляватъ таблицитѣ.

Министръ Д-ръ Т. Кръстевъ: Това е прѣдвидено.

Р. Маджаровъ: Да. Таблицата, г. г. народни прѣдставители, което мнѣние е, че трѣбва да бѣде попълнена отъ колегията. Колегията, като съставлява тази таблица — и въ това отношение трѣбва да бѣде направенъ законътъ — е една по-голяма гаранция, отколкото дѣйствието само на прѣдседателя и на прокурора. Прѣдседателятъ и прокурорътъ не могатъ да знаятъ винаги този съдия, който е най-способния. Прѣдседателятъ и прокурорътъ когато ще съставляватъ таблицата, тѣ ще знаятъ само административната способностъ на съдията, ако съдиятѣ сѣ извършили такива административни работи, за да могатъ да достигнатъ до тѣхъ. Но когато погорната колегия опрѣдѣля способността, тогава ще се постигнатъ по-други резултати. Ако министерството съ своитѣ правилници и наредби изисква постоянния контролъ на погорната инстанция въ видъ на така нареченитѣ карнетчета, която система се обсъжда и въ конгреса на нашитѣ юристи, да могатъ да слѣдятъ постоянно дѣятелността на съдията отъ по-долната инстанция и изискваха, както и законопроектътъ прѣдвижда, мотивираностъ на класифицирането, ако тѣзи колегии, които всѣки денъ ще контролиратъ дѣятелността на по-долната инстанция, се оставятъ и да опрѣдѣлятъ тѣхната таблица, вие ще имате много по-добри

результати, отколкото тия на едноличното рекоман-дуване от председателя или прокурора, или от когото и да било. Само тази бължжка трѣбва да бѣде направена върху таблицата; иначе институ-тътъ на таблицата, който трѣбва да бѣде въ вниманието на тѣзи сѣдии, които търпятъ пови-шение, е единъ добъръ институтъ, който, каквото и да казваше г. Теодоровъ, че е билъ неправиъ, ще даде по-добри резултати, отколкото досегашнитѣ закони.

Това сж, г. г. народни прѣдставители, нѣколко отъ общитѣ бължжки, които имахъ да направя върху законопроекта, който ни се внася на разглеждане. Колкото се касае до контрола, той е една голѣма гаранция, ако бѣде упражняванъ отъ по-горната инстанция. Колкото се касае до назначаването на сѣдитѣ, министерството сполучливо е разрѣшило този въпросъ. Колкото се касае до начина на под-готовляването на сѣдитѣ, законопроектътъ, който се прѣдлага, е добъръ. Но когато се касае до института на сѣдебнитѣ инспектори, съ тѣзи бѣ-лжжки, които направихъ по неговото отправление, ако рѣшите вие, нека да остане и, споредъ мене, трѣбва да остане, но да има само специални функции; този институтъ трѣбва да сѣществва корелативно, паралелно съ контрола на по-висшата инстанция, а по никой начинъ да не заграбва нейната властъ, както клони настоящиятъ законопроектъ да направи. Тогава вие ще имате дѣйствително правосѣдие у насъ, организирано така, че не ще да ставатъ производи въ уволненията на сѣдитѣ. Защото, ако приемете за чиста монета това, което ви прѣд-ставляватъ сѣдебнитѣ инспектори, вие ще имате постоянно най-лесно смѣняемитѣ сѣдии на свѣта; никаква висша властъ не ще може да гиспа си, когато ще прѣдставятъ извѣстни факти, които не сж били провѣрени отъ други, по-безпристрастни хора.

Това сж, г. г. народни прѣдставители, общитѣ бѣлжжки върху законопроекта, съ които азъ мисля и да свърша. Искамъ да направя една бѣлжжка, когато се касае до ограничение правата на бѣл-гарскитѣ сѣдии. Бѣлгарскитѣ сѣдии, безспорно е, че трѣбва да стоятъ вънъ отъ политическитѣ те-чения. Законътъ, обаче, когато иска да ограничи тѣхнитѣ права, не знамъ какво се е имало прѣдъ-видъ, когато въ § 50 въ буква е се изброява, че не може сѣдията да бѣде притежателъ, издатель, ре-дакторъ или сътрудникъ на политически вѣстникъ или списание, но азъ мисля, че думата „сътру-дникъ“ не е сполучливо избрана. Прѣдставете си, че дневниятъ въпросъ на несмѣняемостта на сѣ-дитѣ почне да се разглежда отъ бѣлгарскитѣ юристи и тѣ почнеха да пишатъ въ политическитѣ вѣстници статии, които нѣматъ нищо общо съ партизанството или съ политиката, изказваха мнѣния върху начина на прокарването този институтъ на несмѣняемостта на сѣдитѣ, върху гаранцията, която трѣбва да се даде на сѣдитѣ и цѣлъ редъ мѣрки за подобрене на бѣлгарското правосѣдие — този законъ съ своята дума „сътрудникъ“ въ § 50 ще имъ отмахне тази възможность. Това е неправилно

и това ограничение, което не сѣществуваше въ досе-гашния законъ — а ние разпирочаваме повече пра-вата, отколкото да ги отнемеме — нѣма защо да стои и въ този законопроектъ; то ще бѣде едно излишно стѣснение, което нѣма да даде абсолютно никакви резултати въ полза на общественото благо, за неутралността на сѣдитѣ.

Считамъ за нужно да кажа нѣколко думи и по въпроса за по-нататъшнитѣ ограничения. Между другитѣ ограничения е казано, че сѣдитѣ не мо-гатъ да участвуватъ въ акционерни дружества и въ така нареченитѣ кооперативни взаимно-спома-гателни сдружавания. Азъ, г. г. народни прѣдстави-тели, не знамъ защо комисията е вмѣкнала това нововъведение. Сигуренъ съмъ, че комисията не си е дала достатъчно отчетъ, какво е това коопе-ративно взаимно-спомогателно сдружаване. Ако има нѣщо, за което тѣзи, които се занимаватъ съ коопе-ративнитѣ сдружавания, се борятъ, то е именно да вкаратъ въ тѣзи сдружавания бѣлгарския сѣдия, като най-неутраленъ човѣкъ, за да може да ги ръководи. И ако има нѣщо, което за въ бѣдѣще ще трѣбва да се прокара, то е да се заинтересу-ватъ бѣлгарскитѣ сѣдии, било мировитѣ въ око-литѣ, на било даже и най-виспитѣ, за да могатъ да турятъ своето служене въ тая полезна и просвѣти-телна економическа работа въ народа. Коопе-ративното взаимно-спомогателно сдружаване е, прѣди всичко, повдигане населението на економическа и морална почва; но въ това повдигане, което нѣма нищо общо съ никакви политики, вие сега, макаръ и сѣдията да не е участвувалъ до днесъ, му затва-ряте вратата и му казвате, че нѣма право да участвува, а ние се боримъ, именно, за да го вкараме вътрѣ. Единъ примѣръ; ще ви цитирамъ преце-денти и отъ другитѣ държави, за да видите, че този членъ е опасенъ. Въ Англия прѣдседателътъ на кооперативното сдружение е сѣдия. Азъ мисля, че комисията, колкото и да е нагледъ дребна тази работа, не е схванала значението ѝ, когато е ту-рила това ограничение на сѣдията. Г. г. народни прѣдставители! Вие не само, че не трѣбва да огра-ничите стѣпването на сѣдитѣ въ тѣзи коопе-ративни сдружавания, но ако можемъ и да ги поопримъ, за да можемъ кооперативното дѣло въ България да го туримъ въ рѣцѣтъ на сѣдитѣ, които ще му принесатъ голѣма полза; ние съ това ще принесемъ по-голѣма полза и на сѣдитѣ и на кооперативното дѣло въ България и нѣма да ста-немъ причина ни най-малко за извършването на сѣдията отъ неговитѣ специални функции.

Това сж специалнитѣ бѣлжжки, които имахъ частно да направя по законопроекта. Иначе, г. г. народни прѣдставители, този законопроектъ, тѣй, както е прѣдложенъ отъ министерството, заслужава едно се-риозно изучаване, заслужава и приемане. По прин-ципъ противъ този законопроектъ абсолютно никой не може да бѣде.

По принципъ, казвамъ, този законопроектъ не може да бѣде отхвърленъ. И азъ по принципъ като

гласувамъ за него, мисля, че съ тѣзи поправки и тѣзи, които направиха нѣкои отъ тѣзи, които говориха досега, ние ще имаме едно цѣло тѣло, ще имаме едно независимо правосъдие, независими съдии и добръ раздавано правосъдие за въ бъдеще отъ по-способни хора.

А. Стамболийски: За женския въпросъ нѣщо.

Р. Маджаровъ: Г. министърътъ, обаче, когато внася настоящия законопроектъ, първиятъ му мотивъ е, че съ този законопроектъ се гони цѣльта, за да се повдигне правосъдието въ България, защото — това се разбира отъ неговитѣ думи — не напълно то отговаря на сегашнитѣ условия. Какъ, г. г. народни прѣдставители, съ този персоналъ, който съществува днесъ въ България, ще постигнете тази цѣль? Единъ въпросъ се слага прѣдъ васъ. Ако вие не трѣбва да отнемате правата на тѣзи, които сж съдийствували досега, напр., на 15-годишнитѣ съдии, вие трѣбва да прѣдвидите най-малко, както става въ приемането на всички закони, че на висшитѣ съдии или на г. министра ще му дадете извѣстни права на развързани рѣцѣ, за да може отъ тая плеада отъ нашитѣ млади и стари юристи да ги направи несмѣняеми, когато тѣ биха пожелали чрѣзъ своитѣ дѣйствия. Вие може да приемете, че е необходимо да излѣзе указъ вънъ отъ този законъ, *de plein droit*, дѣто да дадете воля на този министъръ да дѣйствува по отношение подбора на българскитѣ съдии. Ако вие вѣрвате на безпристрастието на министра, който ще прокара този законъ, или ако вѣрвате на този висшъ административенъ съвѣтъ, вънъ отъ условията на закона, които съществуватъ сега и които сж прѣдвидени въ стария и въ новия законъ, ще трѣбва да вземете извѣстни мѣрки, за да може, още въ момента на създаването на закона, да поставите за българското правосъдие и добри съдии, както законодательтъ казва.

Тѣзи сж бѣлѣжкитѣ, които имахъ да направя по отношение на законопроекта, който се внася отъ страна на сегашния министъръ на правосъдието. Казахъ и по-рано, повтарямъ и сега, че този законопроектъ е една стѣпка напредъ за подобрене на нашето правосъдие и ще даде подобъръ резултатъ.

А. Стамболийски: За женитѣ, г. Маджаровъ.

Р. Маджаровъ: Не е актуаленъ въпросъ.

Д. Мишевъ: Дайте отиди, г. прѣдседателю.

Прѣдседателтъ: Давамъ 5 минути отиди.

(Слѣдъ отиди)

Прѣдседателтъ: (Звъни) Засѣданието продължава.

Има думата г. Тишевъ.

Г. Тишевъ: Г. г. прѣдставители! Комисията е готова да докладва договора за заема — затова азъ ще помоля Народното събрание, ако е съгласно, да пристѣпимъ къмъ доклада.

Прѣдседателтъ: Има думата г. Драгиевъ.

Д. Драгиевъ: Доколкото можахъ да чуя, г. прѣдседателтъ на финансовата комисия прави прѣдложение за докладване на законопроекта по договора. Азъ мисля, че нѣма защо толкова много да бързаме, г. г. народни прѣдставители.

С. Савовъ: Има дневенъ редъ.

Д. Драгиевъ: Моля. — Неотдавна ние гласувахме единъ заемъ, ще имате възможностъ да гласувате и този, дайте, обаче, възможностъ на ония народни прѣдставители, които желаятъ да взематъ думата, дайте имъ тази възможностъ да могатъ да се подготвятъ колко-голдѣ, защото, доколкото ми е извѣстно, самъ г. Данаиловъ, народниятъ прѣдставителъ, не е приготвилъ своитѣ бѣлѣжки.

Г. Данаиловъ: А-а-а!

Нѣкой отъ мнозинството: Нѣма нужда отъ тази работа.

Д. Драгиевъ: А той, ако не е приготвилъ своитѣ бѣлѣжки, то не е защото не може да ги приготви, а защото вие му отнемате необходимото за това врѣме.

Прѣдседателтъ: Не можете да говорите отъ негово име, г. Драгиевъ.

Д. Драгиевъ: Азъ бихъ молилъ, докладътъ на заема да се почне утрѣ, а сега да продължимъ разискванията по законопроекта за сѣдоустройството.

Ц. Мисловъ: Да гласуваме прѣдложението на г. прѣдседателя на комисията.

Прѣдседателтъ: Има думата г. Златановъ.

М. Златановъ: По дневния редъ слѣдваше днесъ да се начене съ заема. Понеже комисията е имала малко работа, Събранието, за да не изгуби врѣме, изслуша единъ ораторъ по закона за сѣдоустройството. Намъ нищо не ни прѣчи да си изпълнимъ дневния редъ, толкова повече, че въпросътъ е важенъ и туку-така не може отъ тамъ да се отлага.

Да се гласува прѣдложението на г. Тишева.

Прѣдседателтъ: Зависи отъ рѣшението на Събранието. Ще туря на гласуване прѣдложението на г. Тишева. То се състои въ слѣдующето: да се спратъ дебатитѣ по законопроекта за сѣдоустройството и да се докладва договорътъ за заема. Моля ония г. г. народни прѣдставители, които сж съгласни съ прѣдложението на г. Тишева, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Събранието приема. Тогава, моля г. докладчикътъ да почне доклада си.

Докладчикъ Г. Тишевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Комисията по Министерството на финанситѣ, съгласно съ рѣшението на Народното събрание отъ снощи, се събра днесъ прѣди и подиръ обѣдъ, за да разгледа договора съ Wiener Bank-Verein, за сключването на единъ заемъ съ $4\frac{1}{2}\%$ отъ 100.000.000 л. златни номинални. На първото заседание, отъ 15 души членове, присъствуваха 7 души, а послѣ обѣдъ присъствуваха 9 души, отъ отсъствающитѣ троица сж въ отпускъ, а единъ е боленъ. Комисията, като разгледа мотивитѣ, които придружаватъ договора, и като изслуша свѣдѣнията и обясненията на г. министра на финанситѣ, които той прѣдложи да прѣдстави самъ и прѣдъ Народното събрание, дойде до заключение, че държавата е имала нужда отъ тоя заемъ — именно, той е нуженъ за изплащане на нейнитѣ летящи дългове и за продължение напратата на наченатитѣ, на строящитѣ се сега желѣзнопътни линии и пристанища. Нуждата отъ този заемъ е толкова голѣма, щото даже сега размърътъ на този заемъ за тѣзи работи е недостатъченъ, но правителството е намѣрило за по-полезно за интереситѣ на държавата, за съкровището на държавата, да направи засега заемъ само отъ 100.000.000 л. номинални, колкото трѣбва за изплащането на дълговетѣ и за правенето на желѣзницитѣ, въ 1 или 2 години. Колкото до качеството на самия заемъ, комисията намира, че отъ тоя заемъ подобъръ не е могълъ да се намѣри, и второ, че въобще заемътъ е много добъръ: отъ всички досега сключени заеми, съ изключение на руския, той е първиятъ, който се сключва на най-сгодни условия. Азъ нѣма да изброявамъ тѣзи условия, защото тѣ личатъ както въ мотивитѣ на доклада на г. министра, така сж и въ самия договоръ за заемъ. По тази причина, комисията дава мнѣние, че може и трѣбва да се одобри заемътъ и да се одобри именно въ слѣдующия видъ: (Чете)

„Рѣшение

за одобрение договора съ Wiener Bank-Verein, за сключването на единъ български държавенъ $4\frac{1}{2}\%$ заемъ отъ 100.000.000 л. златни номинални.

„Чл. 1. Одобрява се договорътъ съ Wiener Bank-Verein, за сключването на единъ български държавенъ $4\frac{1}{2}\%$ погасяемъ заемъ отъ 100.000.000 л. златни номинални, сключенъ въ гр. София на 3 декемврий н. ст. 1909 г.

„Чл. 2. Чистото призведение отъ тоя заемъ да се употреби изключително за слѣдующитѣ 2 цѣли:

„а) за изплащане на нинѣшнѣществуващи държавни дългове, и

„б) за довършване на нинѣшнѣ строящитѣ се желѣзнопътни линии и пристанища.“

Това, като съобщавамъ, считамъ за нужно да добавя, че това рѣшение, именно рѣшението по чл. 2, е взето по вишегласие, но не единодушно. Мнѣнието на меншеството, ако обичате да кажа и

него, е именно: да се опрѣдѣли, каква сума да се запази за изплащане на дълговетѣ и каква за довършване на желѣзницитѣ — едно; и друго — за дълговетѣ: да се изплатятъ само дълговетѣ, които се дължатъ на българскитѣ Земледѣлска и Народна банки, а не и дълговетѣ, които се дължатъ на други частни лица и учрѣждения.

М. Златановъ: Това е работа на правителството, а не на Събранието.

Прѣдседателътъ: Има думата г. Д-ръ Даневъ.

Г. Данаиловъ: Г. прѣдседателю! Договорътъ трѣбва да се прочете, защото въ комисията станаха поправки по искане на г. министра на финанситѣ.

Д. Мишевъ: Поправки въ редакцията.

Докладчикъ Г. Тишевъ: Имамъ да съобщя само това, че понеже прѣводътъ на български не е билъ точенъ, затова има нѣкои измѣнения въ него, които забравихъ да съобщя и които моля да изслушате сега.

Тѣ сж слѣдующитѣ: въ чл. 1 на договора, слѣдъ цифрата „48.000.000“ да се тури „въ погасяемата рента“; въ чл. 8, послѣдната алинея, слѣдъ „Българско царство, правителство сжщо така“, да се прибави думата „даромъ“ и да стане „даромъ ще замѣняватъ купонитѣ“ и т. н., както има въ французкия текстъ; и освѣтъ това, да се прибави една нова алинея, а именно: „Само французкия текстъ на този договоръ е мѣродавенъ“. Послѣдната алинея е пропусната, а другото е погрѣшка въ прѣвода.

А. Стамболийски: Двѣ думи ще кажа прѣдварително. Доколкото ми е извѣстно, парламентарна практика е: когато се гласува бюджетъ или нѣкакъвъ заемъ, най-напрѣдъ министърътъ на финанситѣ трѣбва да даде своето изложение; та желателно е г. министърътъ на финанситѣ да направи това, за да се освѣтлятъ ораторитѣ, които ще говорятъ по-нататѣкъ.

Министъръ И. Саллабашевъ: Слѣдъ г. Д-ръ Данева ще взема думата.

Д-ръ С. Даневъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Смѣсени сж чувствата, съ които единъ български народенъ прѣдставителъ и бившъ министъръ, като мене, посрѣща току-що сключения заемъ. Редицата на държавнитѣ заеми отъ нѣколко години насамъ расте. Този фактъ не може да не ни навѣва на тъжни мисли. Обаче, прѣдъ необходимостта да се консолидиратъ хвърчащитѣ държавни дългове и прѣдъ необходимостта, слѣдователно, да се прибѣгва къмъ заемъ, ние не можемъ да не посрѣцнемъ съ задоволство повечето отъ разпореджанията на договора. Личи отъ съдържанието на договора старанието да се запази честта и

достолъпнието на България. Азъ, който се явявамъ на тази трибуна, като единъ отъ прѣдставителитѣ на опозицията, не мога да не подчертая този отраденъ фактъ, който и за мене е едно морално удовлетворение. Казвамъ „морално удовлетворение“, защото съмъ минавалъ прѣзъ тежки изпитни, въ години на финансова криза, когато България е била заставена да апелира за заемъ къмъ европейскитѣ тържища за посрѣщане на своитѣ нужди. За васъ, които не сте минавали прѣзъ тѣзи митарства, думитѣ „честолюбие“, „достолъпие“ може да нѣматъ това значение, което иматъ за мене. Но когато единъ официаленъ прѣдставителъ на България се намѣри лице съ лице съ господаритѣ, съ заповѣдницитѣ на европейскитѣ тържища и е заставенъ да приеме условия, по неговото крайно схващане, тежки, той е най-много въ положение да чувствува и да разбира значението на тѣзи нѣколко думи въ доклада, който придружава договора. Азъ минахъ прѣзъ такива митарства: съ вътрѣшна мъка, съ вътрѣшно вълнение посегнахъ къмъ перото да подпиша туй, което бѣше въ онова врѣме необходимо, но съ твърдото желание — което не скрихъ и прѣдъ нашитѣ контрагенти — че България заслужава подобра участь, че нѣма да се mine дълго врѣме, когато ние ще наложимъ по-други условия на тѣзи, които ни третираха по такъвъ жестокъ начинъ. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството) Менѣ ми е драго, че мога да констатирамъ въ настоящия случай, какво българското правителство прави една сериозна крачка да постави нашия кредитъ на по-здрави основи, както прилича на една държава съ благоустроени финансии.

Въпросътъ, г. г. народни прѣдставители, който васъ ще интересува, е: изложеното въ мотивитѣ отговаря ли на дѣйствителността? Г. министърътъ на финанситѣ въ своя докладъ изтъква, че заемътъ е безъ гаранции — което е очевидно — безъ всѣкаквъ контролъ, безъ задължение за покупки, безъ никакви явни или тайни обѣщания. Нѣма, освѣнъ да вземемъ актъ отъ тѣзи изявления и да ги подчертаемъ, ако нѣкогашъ това потрѣбва.

Министъръ И. Саллабашевъ: Всичко е свършено вѣрно, г. Д-ръ Даневъ. Моята честна дума.

Д-ръ С. Даневъ: Азъ не се съмнѣвамъ. Единствената малка резерва, която азъ бихъ направилъ, то е, че има едно постановление въ договора, което е отъ естество да фаворизира банцитѣ и да наруши онова хармонично нареждане на вигодитѣ, които личатъ въ доклада на г. министра на финанситѣ. Г. министърътъ на финанситѣ казва, че договоротъ е безъ жуисанси. Тѣй е и нагледъ, но има една малка вратичка, която дава извѣстни вигоди на контрагующата банка и които, ако не се наричатъ точно жуисанси, сѣ пакъ сѣ вигоди, които, по моето мнѣние, по-добръ бѣше да не личеха въ договора. Резервата е, може би, малка

— азъ самъ го признавамъ, но въ желанието си да обсъдимъ обективно прѣдставения ни договоръ, азъ считамъ за дългъ да подчертая моята мисль. Ето въ какво се състои тя. Споредъ чл. 2 на договора, тиражътъ на облигациитѣ става всѣки 6 мѣсеца и първиятъ тиражъ се прави на 1 май 1910 г., а плащането на излѣзлитѣ въ погашение облигации слѣдва веднага на 1 юний заедно съ първия платежъ на лихвитѣ. Азъ намирамъ, че би било, при другитѣ условия на заема, умѣстно да можеше тиражътъ да се извършва слѣдующата година, и то затова, защото, пакъ споредъ чл. 6 на договора, производението на заема не ще постѣпи веднага въ ковчезничеството. Нѣщо повече, въ първата половина на идущата година, начиная отъ текущия декемврий новъ стилъ, ще постѣпи едвамъ една сума отъ 47 милиона лева номинални, а 53 милиона лева ще останатъ да постѣпятъ по-късно. Контрактътъ казва: банката може да ги внесе и по-рано, но не е задължена; тя може да ги внесе едвамъ въ края на 1910 г. При това разпореждане на контракта ние ще трѣбва да извършимъ първия тиражъ въ май, втория — прѣзъ ноемврий и да погасимъ извѣстна частъ отъ облигациитѣ, срѣщу нѣкои отъ които ние не ще сме получили и стойността, защото, както казахъ, банката е въ правото си да ни внесе частъ отъ заема едвамъ въ края на слѣдующата 1910 г. За да разберете значението на това разпореждане, нека ви кажа тукъ, че въ чл. 2 отъ контракта се прѣдвижда, че за службата на заема ще се изработи една табличка, която ще съдържа 100 шестмѣсечия, въ които да влизатъ лихвитѣ и погашенията. Тѣзи шестмѣсечия трѣбва да бѣдатъ равни. Слѣдователно, безъ да правимъ тънки смѣтки, ако заемътъ е 100 милиона, първата година би трѣбвало, споредъ тази табличка, да платимъ $4\frac{1}{2}$ милиона лихви плюсъ извѣстна малка частъ и за покриване на погасенитѣ облигации. Ако заемътъ можеше да се реализира веднага, когато се подписва договортъ, респективно слѣдъ нѣколко дни или най-късно до края на тази година, разпореждането на договора щѣше да бѣде понятно; но понеже заемътъ не се реализира веднага, пита се, защо е потрѣбна сумата $4\frac{1}{2}$ милиона плюсъ онова, което ще е нужно за погашението, съ което, смѣтано 1% крѣгло, ще се набере една сума отъ 5 милиона и половина? Тая сума отъ $5\frac{1}{2}$ милиона ще трѣбва да състави двѣтѣ първи шестмѣсечия. Какво ще платимъ съ нея? Ще платимъ лихвата на онѣзи суми, които ще ни бѣдатъ внесени. А понеже се внасятъ само 47 милиона, очевидно, ние, вмѣсто да платимъ лихва $4\frac{1}{2}$ милиона, ще платимъ по-малко отъ половината; ще платимъ около 2 милиона и 100 хиляди — значи, по-малко отъ половината. Добавямъ, че частъ отъ тази лихва ще бѣде платена на българското съкровище, тѣй като и сумата 47 милиона не се внася веднага, а на части. На това не обръщамъ вниманието ви затуй, защото по въпроса, който повдигамъ, то нѣма значение. И тѣй ние ще

платимъ около 2 милиона и 100 хиляди лихва. Остатъкътъ отъ анюитета ще отиде за погашение на облигациитъ. Ние ще трѣбва да извадимъ тогава по-голъмо число облигации и да ги погасимъ. А понеже тѣзи облигации ще бѣдатъ облигации още неизплатени отъ банката, ще се намѣримъ прѣдъ този аномаленъ фактъ, че ще погасяваме облигации, за които стойността още не сме получили. Въ всѣки случай една частъ поне отъ изгълитъ облигации не ще е била намъ платена. Съ други думи, ние ще трѣбва да платимъ разницата между сесионния курсъ 86 и *al pari*, курсъ по който ще се погасяватъ облигациитъ, безъ да бѣде заемътъ реализиранъ. Тѣ сж 14 пункта на една сума отъ около 3—4 милиона лева. Азъ нѣма да правя точна смѣтка. Банката, казвамъ, ще получи една вигода, безъ да има въ сжщностъ право, така както тя не е въ правото си да получи лихви, които ние наричаме жуисанси, защото лихвитъ по право трѣбва да текатъ отъ момента, когато паритъ постѣпватъ, а не отъ по-рано. Така и въ дадения случай, банката ще получи разницата между сесионния курсъ и *al pari* на облигации неиздадени, или по-добрѣ неплатени още намъ. Ето една вигода, която не би трѣбвало да сжществува въ договора. Каква ще бѣде смѣтката въ точностъ, оставямъ вие да я направите: въ тѣзи изчисления азъ не искамъ да се бъркамъ. Азъ искахъ само да направя резервата, за да се види, че и въ този договоръ сѣ има едно малко разпореждане, което е запазило извѣстни вигоди за контрактующата банта.

Г. г. народни прѣдставители, както самъ казахъ, тази резерва нѣма да има капитално значение, защото тя малко ще повлияе на сесионния курсъ. Повечко може да повлияе на този курсъ гербовото право, което ще се събира отъ облигациитъ, които ще се котираатъ, дѣто намѣри контрактующата банка за добрѣ. Колко ще бѣде гербовиятъ сборъ? Това ще зависи, разбира се, отъ държавата, дѣто ще стане котировката — малко повече, малко по-малко, срѣдно около 1%. Азъ мисля, че е длъжностъ на българското съкровище, понеже дава на банковата група облигации срѣщу суми, които получава, да напечата тѣзи облигации на свои разноски — логиката поне това изисква — и да ги снабди съ всичко необходимо, за да могатъ да циркулираатъ. Слѣдователно, каквито и да бѣдатъ тежеститъ отъ плащането на гербовитъ марки, азъ разбирамъ, че нормално тѣзи тежести падатъ върху българското съкровище. Обаче, относително тиража, антиципирания тиражъ, когато още заемътъ не е реализиранъ напълно, азъ смѣя да поддържамъ своята резерва въ смисълъ, че договорътъ съдържа една неоправдана вигода за банката.

Г. г. народни прѣдставители! За насъ въ дадения случай, важенъ е въпросътъ, по кой начинъ се сключва заемътъ. Отъ много страни ще чуете подхвърлена мисълъта, че съ сключването на заема

се е гонила нѣкаква политическа цѣль. Поне въ нашето общество тѣзи оцѣнки не сж рѣдкостъ. Азъ за своя смѣтка трѣбва да заявя, че не разбирамъ дѣ може да се крие политическата цѣль въ дадения случай. И не разбирамъ затуй, защото мисля и вѣрвамъ, че българската политика не е достѣпна на милионни съображения, на милионни аргументи. Тя си върви въ свой пътъ, каквито и звонкови аргументи да се навеждатъ отъ една или друга страна. Второ, азъ мисля, че не ще се намѣри здравомислящъ човѣкъ, възъ отъ прѣдѣлитъ на България, който да повѣрва, че ние ще жертвуваме своитъ политически цѣли за единъ, нека го наречемъ, износенъ заемъ. Заемътъ е отъ 100 милиона лева, прѣслѣдва врѣмenni дребни цѣли, а нашата политика — тя лети високо, тя цѣли да леко, и ще бѣде наивно да се прѣдполага, че ще се спре въ своя полетъ, защото врѣмenni изпѣква едно събитие, каквото е сключването на единъ 100-милионенъ заемъ. Тѣй азъ гледамъ на този въпросъ.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ имамъ и другъ единъ мотивъ за да вѣрвамъ, че тукъ нѣма, защото ла диримъ политика, когато има налице търговска сдѣлка, и отъ гледището на контрактующата банка, една износна търговска сдѣлка. Нѣма да правя, разбира се, сравнение между заема, който ни се прѣдлага на одобрение, и руския заемъ — макаръ че двата заема се съпоставятъ въ мотивитъ — тѣй като рускиятъ заемъ е отъ особенъ единъ характеръ. Той е търговска операция по формата си, а въ сжщностъ прѣслѣдва други цѣли. На такъвъ единъ заемъ, какъвто е рускиятъ, който носи лихва $4\frac{3}{4}$ *al pari*, безъ всѣкакви разноски, би отговарялъ единъ заемъ отъ типа $4\frac{1}{2}$ съ курсъ 95 и то чисти, когато вие имате тукъ сесионенъ курсъ 86, отъ който извѣстна частъ ще отиде за покриване разноски за гербови марки, напечатване облигации, котировка, прѣждеврѣмenni погашение на облигациитъ и т. н.

За мене е важно друго сравнение, и това прави не за да намалъ достойнствата на заема, ако той има такива, а за да убѣдя всѣки, че ако *Wiener Bank-Verein* е сложила подписа си подъ този договоръ, тя е прѣслѣждала свои цѣли, тя е имала свои интереси, и за да защити тия свои интереси, именно, се е задължила. Въ тази минута, когато се подписва настоящиятъ заемъ отъ страна на прѣдставителя на българската държава и на *Wiener Bank-Verein*, нашата рента отъ сжщия типъ, носяща лихва $4\frac{1}{2}$ ‰ е въ Парижъ, споредъ едно свѣдѣние, което азъ имамъ тукъ, 94—95, въ който курсъ, разбира се, влиза и лихвата; а въ Виена сжщиятъ този заемъ стои 94.20. Когато, значи, на парижката свѣтовна борса, респективно на виенската, дѣто ще има да се котира новиятъ заемъ, българскитъ книжа отъ типа $4\frac{1}{2}$ ‰ иматъ курсъ 94 и нѣщо, азъ не разбирамъ, защо трѣбва да диримъ въ сключената сдѣлка дори по-друго, освѣнъ една търговска сдѣлка, нѣщо повече: отъ

гледншето на банката, една много добра сдѣлка. Наистина, курсътъ на нашия старъ заемъ отъ $4\frac{1}{2}\%$ не може да бѣде мѣродавенъ за настоящия, затова, защото и тогава, когато и двата заема се издаватъ при сѣщитѣ обстоятелства, сѣ трѣбва да има една разлика помежду имъ, едно, за да се привлѣче публиката за подписката, а второ, защото трѣбва да се покриятъ извѣстни разности на банката, респективно, защото и банката трѣбва нѣщо да спечели. Вънъ отъ туй, условията на двата заема не сѣ еднакви, въ смисълъ, че стариятъ заемъ е заемъ гарантиранъ, който, слѣдователно, въ очитѣ на публиката прѣдставлява, като че ли нѣщо по-сolidно, отколкото може да прѣдставлява новиятъ негарантиранъ. Казвамъ прѣдъ публиката, но длъженъ съмъ веднага да направя една уговорка, защото прави ми впечатление, че тъкмо въ тоя моментъ, когато ние третираме съ Wiener Bank-Verein, въ Парижъ, дѣто има нѣколко типа български заеми, държавни, гарантирани, и банкови негарантирани, освѣнъ съ общата гаранция на държавата, прави ми, казвамъ, впечатление, че въ Парижъ въ курсоветѣ на тия заеми нѣма голѣма разлика. Нѣщо повече, има една разлика въ полза на заема отъ 1902 г. сироти заема отъ 1904 г., но разлика между 5% -ия заемъ отъ 1902 г. и земеделския отъ 1895 г. негарантиранъ нѣма, защото като спаднемъ купона, курсътъ и на единия и на другия е 101.20—101.25. Значи, двата заема сѣ се изравнили. Въ очитѣ на парижката клиента, на онѣзи, отъ които ние досега сме черпили, разлика между гарантиранъ и негарантиранъ заемъ нѣма. Друго-яче не можеше да се обясни това сходство въ курсоветѣ между двата вида книжа — обстоятелство, което иде наново да потвърди, че изминалото врѣме отъ нѣколко години насамъ е повдигнало България въ очитѣ на дребнитѣ нейни кредитори, които съ по-голѣмо довѣрие се отнасятъ къмъ нея. Искамъ да кажа, че обстоятелството, какво стариятъ заемъ отъ типа $4\frac{1}{2}\%$ е гарантиранъ, а новиятъ не, като че ли губи вече значението си въ очитѣ на дребната публика. При тази обстановка, очевидно, колкото и да трѣбва да има една разлика между курса на стария заемъ $4\frac{1}{2}\%$ отъ 1907 г. и сесиюния курсъ на днешния заемъ, сѣ пакъ тази разлика не може да съставлява почти 10 пункта. Ако такава разлика съществува, още веднажъ ще кажа: нѣма нужда да си бие човѣкъ ума и да дири нѣкакви външни причини за сключването на заема, като има налице вгледитѣ, които банката извлича отъ този заемъ.

Въ тоя редъ на мисли, интересно е да се направи единъ малкъ паралелъ между сключения заемъ и заема на Българската народна банка. Съ това пакъ ще се потвърди тази мисълъ, че нужда отъ изключителни обяснения за сключването на заема нѣма. Българската народна банка прѣди нѣколко мѣсеци намѣри на виенската пияца единъ заемъ съ сесиюненъ курсъ $87\frac{3}{4}$ и при второстепенни задължения много по-леки за нея, отколкото за

сѣкровището. Напр., Българската народна банка се задължава да отговаря за гербови марки въ размѣръ на $\frac{5}{8}\%$, когато българската държава ще плати всичко, което се изисква споредъ законитѣ на държавитѣ, дѣто нашиятъ заемъ ще се емитира, слѣдователно, може това да бѣде повече, а сигурно не по-малко отъ 1% . Въ банковия заемъ дори контрактующата виенска банка се задължава на свои разности да изготви облигациитѣ — нѣщо, което пада въ тежестъ на българската държава въ настоящия заемъ. Има и други дребни нареждания сѣ повече въ полза на Българската народна банка, отколкото на държавата. И забѣлѣжете, че банковиятъ заемъ се гарантира отъ държавата. Логиката би изисквала да приемемъ, че държавата има по-голѣмъ кредитъ, отколкото банката, за която държавата гарантира, толкова повече, че въ дѣйствителностъ, банката при всичката си автономностъ, сѣ пакъ е държавна банка, тѣсно свързана съ държавния финансовъ организъмъ. — Ето ново едно обстоятелство, което иде да подкрѣпи мисълта, че въ сключения заемъ не трѣбва да се дири нищо друго, освѣнъ една търговска сдѣлка, отъ гледището на банката, много износна.

Г. г. народни прѣдставители! Като обяснявамъ по тоя начинъ сключването на заема, азъ си задавамъ другъ единъ въпросъ, за мене много по-важенъ, а именно въпросътъ: защо не успѣ заемътъ въ Парижъ. Азъ ще чуя съ голѣмо внимание обясненията на г. финансовия министръ. Но, право да ви кажа, азъ за свой смѣтка, бихъ прѣдпочелъ, ако заемътъ се бѣше сключилъ, разбира се, при еднакви или приблизително еднакви условия въ Парижъ. Парижкото финансово тържище е свѣтовно тържище, къмъ него прибѣгватъ и малки и голѣми и — нека си го кажемъ — голѣмитѣ финансови операции едва-ли могатъ безъ Парижъ. Самата Австрия, когато прави по-голѣми емисии, гледа да ангажира и да заинтересува и парижкото тържище; така напр., тъкмо по настоящемъ се водятъ прѣговори за емитирането на унгарска рента въ Парижъ. Вънъ отъ туй, връзкитѣ въобще между Виена и Парижъ сѣ голѣми: нѣкои отъ крупнитѣ прѣдприятия въ Австрия сѣ въ рѣцѣтъ на французкитѣ капитали. Ето защо и за насъ би имало значение да можехме да имаме отворено по-широкото тържище, каквото е парижкото. Какво ни прѣдставлява договорътъ отъ туй гледище, е единъ въпросъ, на който азъ положително не мога да отговоря, но ако чета текста на договора, разбирамъ, че емисията на заема ще стане всѣкъдѣ другадѣ, само не въ Парижъ. Отъ гледището, на което азъ се поставямъ, не мога да нарека това разрѣшение на въпроса най-щастливо, освѣнъ само въ единъ случай: ако би било възможно Wiener Bank-Verein да заинтересува нѣкоя видна, крупна английска банка, съ помощта на която да ни отвори лондонското тържище. Тогава дори азъ ще бѣда радъ, че се е сключила настоящата операция, защото България за своитѣ нужди, ако потрѣбва — нека се надѣ-

ваме, че това не ще бъде често — ще има, покрай парижкото, и друго едно световно тържище, каквото е лондонското. Ако, обаче, това не успее, трябва да признаемъ, че Wiener Bank-Verein и всички онѣзи, които сж сдружени съ нея не представляватъ отъ себе си тази финансова мощъ, каквато има Парижъ или Лондонъ. Сама Австрия, както казахъ, въ голѣмитѣ си операции има нужда отъ външни заеми, а Германия, която въ много отношения е свързана чрезъ финансовитѣ си сдѣлки съ Австрия, развива такава търскава търговско-индустриална и прѣдприемаческа дѣятелностъ, щото огромнитѣ капитали, съ които разполага, една й стигатъ, и самата тя има нужда отъ чужди капитали, прѣдимно френски, както е случаятъ съ постройката на багдатската линия — голѣмо прѣдприятие, въ което нѣмцитѣ сами намиратъ за необходимо да заинтересуватъ французкитѣ капитали, защото иначе тѣ не сж въ положение да намѣрятъ у себе онази грамадна сума, отъ която се нуждае това прѣдприятие за доизкарването си. Като заставамъ на това становище, азъ не мога да направя рѣзко заключение, защото менѣ не сж извѣстни подробноститѣ въ прѣговоритѣ. Това, което азъ знамъ, то е, че срокътъ на договора между финансовия министъръ и Crédit Mobilier още не е изтекълъ. Отъ всичко се виждаше, както азъ разбирамъ, че надеждата да се даде котировка на българския заемъ е била доста основателна. На първо мѣсто, знаеше се, че между контрактирущата банка и голѣмата група, която емитираше досега нашитѣ заеми, се е постигнало едно съгласие; отъ друга страна, французкото правителство, което всѣкогажъ е показвало извѣстно благоволение къмъ България, думата „не“ не е било произнесло. Ето защо за мене ще бъде много интересно да чуя обясненията на г. министра на финанситѣ и да видя, не е ли заемътъ прибързано сключенъ. Ако г. министърътъ на финанситѣ ми обясни тукъ, че надеждата за котирането на заема подъ условията, при които е билъ сключенъ, е била рѣшително изчезнала, нѣма съмнѣние, че ще приемемъ това, което ни се поднася; ако, обаче, е имало надежда да се докаратъ прѣговоритѣ до единъ задоволителенъ край, както гласятъ моитѣ частни свѣдѣния, разбира се, немѣрдавно, откогато ония на г. министра на финанситѣ, азъ ще кажа, че направеното не е въ интересъ на бъдещитѣ финансови операции на България.

Г. г. народни прѣдставители! Мотивитѣ на г. министра на финанситѣ свършватъ, като изтъкватъ мисълта, че съ настоящия заемъ се прави единъ прѣломъ въ заемната политика на България, че финансовото положение на България, както се казва въ началото на мотивитѣ, се консолидира. За мене — нека го кажа мимоходомъ — финансовото положение не може да се консолидира съ заеми. Съ заеми може да се консолидиратъ само хвърчащи дѣлгове, а финансовото положение ще трябва, естествено, да се консолидира съ други сръдства.

Колкото се касае за прѣлома, истина, има такъвъ единъ прѣломъ, или по-добрѣ, има една сериозна крачка къмъ него, по този прѣломъ, г. г. народни прѣдставители, може да бъде едно врѣменно явление. Ето защо ние имаме дългъ да го утвърдимъ, да направимъ отъ него едно постоянно явление. За това се изисква единъ прѣломъ въ нашата финансова политика. Добритѣ заеми се правятъ благодарение на здравитѣ финанси; ако финанситѣ не сж здрави, всичкитѣ тактѣ, всичкото умѣние въ водене на прѣговоритѣ ще отиде напразно. Когато азъ прѣди 7-8 години пристѣгнахъ къмъ разрѣшението на сѣщия проблемъ, какъвто е настоящиятъ, мога да ви увѣря, че изтощихъ сили и енергия въ течение на година и половина, съ другари отъ другъ политически лагеръ, както и съ другари отъ нашата политическа група, тропнахъ на разни страни, но въ края на крайщата едвамъ подписахъ договора отъ 1902 г., който ни даваше единъ цесионенъ курсъ отъ 81½ съ лихва 5%, и то подъ гаранция. Ето добрѣ, азъ мислѣхъ, че съмъ направилъ една добра операция въ сравнение съ миналото, въ сравнение съ заема отъ 25.000.000 съкровищни бонове, въ сравнение специално съ онѣзи курсове, които имаха нашитѣ цѣнни книжа въ европейскитѣ тържища. Когато днесъ ни се прѣдставя единъ заемъ много по-износенъ — защото нашата рента е надминала курса at par — лесно е да се правятъ сравнения, и менѣ, като българинъ, ми е драго да констатирамъ подобренето; но справедливостта изисква да се каже, че, когато ние въ 1902 г. подписахме тогавашния заемъ, българскитѣ книжа 6% стоеха 85, което се равни на единъ курсъ отъ 70, при лихва 5%, а книгата 5% отъ заема отъ 1895 г., които се котираха на парижката борса, бѣха едва 80—80½. При онази обстановка ние мъчно можехме да направимъ по-износенъ заемъ. За поучение и назидање, защото миналото трябва да ни послужи за примѣръ, нека кажа каква бѣше тази обстановка. Ние не бѣхме въ положение да отговаряме на трѣбванията на международната пощенска администрация; ние, лишени отъ сръдства да посрѣщаме купона, намѣрихме дори, че лихвата подлежи да се плаща не по новъ, а по старъ стилъ, само и само за да спечелимъ 13 дни, въ които да намѣримъ сумитѣ, нужни за плащане на купонитѣ. Когато една държава изпадне въ такова положение, нѣма съмнѣние, че условията на заема не ще бъдатъ блѣскави. Ако ние искаме, слѣдователно, да направимъ съществено и траенъ прѣломъ въ нашата заемна политика, трябва да прокараме, прѣди всичко, прѣломъ въ финансовата наша политика. На първо мѣсто трябва да стабилизираме нашитѣ доходи — проблемъ мъченъ, който още не сме разрѣшили. При еднообразното економическо производство въ България, каквото е земледѣлието у насъ, нѣма съмнѣние, този проблемъ още дълго врѣме ще ни занимава и въ години на стихийни нещастия надъ българскитѣ финанси ще виси всѣ-

когапъ Демоклевъ мечъ. Колкото и да се стараемъ да разнообразимъ доходитѣ, да ги направимъ по-еластични, ние сѣ ще бждемъ подвръгнати на кризи. За избѣгване на такива кризи, ние сме длѣжни по необходимостъ да прѣмѣтваме по-отблизо нашитѣ сили и да не се простираме извънъ тѣхъ, а прѣди всичко да не почваме голѣми прѣдприятия, безъ да имаме осигурени срѣдства. Ако кризата прѣди десетина години мина тѣй нещастно, то бѣше не само затуй, защото имаше неурожай, а защото държавата бѣше се ангажирала въ голѣми постройки, безъ да има нужнитѣ срѣдства. Ако не бѣха тѣзи голѣми ангажменти, кризата щѣше, нѣма съмнѣние, да даде своя отпечатѣкъ на врѣмето, но послѣдствията нѣмаше да бждатъ такива печални, каквито въ дѣйствителностъ се оказаха.

Заедно съ туй длѣженъ съмъ да изтъкна и друга една мисль: ще бжде желателно да избѣгваме по възможностъ натрупването на хвърчащи дългове. Наистина, свършено безъ хвърчащи дългове не може, но ние, благодарение на връзката между държавата и банката, имаме особена леснина да прибѣгваме къмъ такива заеми, а тази леснина е едно обоюдоостро оржие, което може да се обърне противъ нашия кредитъ въ моменти на криза. Ето защо и тукъ трѣбва да гледаме да се държи извънъстенъ редъ. Като вѣнецъ на всичко — иска ли съмнѣние? то е, вѣрвамъ, въ устата на всѣкого одного отъ васъ — трѣбва очевидно заемитѣ да не честятъ, както досега, защото — нека си го признаемъ — ако има нѣщо, което да помрачава хоризонта, то е честото прибѣгване къмъ заеми отъ нѣколко години насамъ. Нека настоящиятъ заемъ, съ който се консолидира всичкия хвърчащъ дългъ и съ който — обичамъ да вѣрвамъ — се снабдява съкровището съ срѣдства, за да може да посрѣшне довършването на почнатитѣ желѣзнопътни линии, нека бжде послѣдниятъ въ тази редица заеми. Желателно е да мине единъ по-голѣмъ промежутѣкъ безъ заемъ, за да заякне България економически, казната да бжде засилена, та ако потрѣбва съ врѣме заемъ, да можемъ да го правимъ на още по-износни условия, отколкото сега. За мене, г. г. народни прѣдставители, сѣщаски прѣломъ въ заемната политика ще има тогава, когато покрай туй, което е успѣлъ г. Саллабашевъ — да махне опции, контролъ и пр. — българската държава успѣе да сключи заеми малко различаващи се по сесиионитѣ си курсове отъ курсовѣтъ на българскитѣ облигации на тържището. Ако днесъ 5-тѣ % въ Парижъ сѣ 101, е добръ, при нормални обстоятелства нормалниятъ сесиионенъ курсъ би трѣбвало да се движи около тая цифра, съ 1—2 пункта по-долу. Азъ бихъ желалъ, като говоримъ за прѣломъ въ финансовата политика, да имаме прѣдъ видъ, че само този прѣломъ, дѣйствително достигнатъ, ще ни даде възможностъ да правимъ подобни заеми, и тогава, но само тогава България дѣйствително ще е стѣпила здраво на

своитѣ крака и всѣки единъ ще я сочи съ прѣстъ. Засега ние трѣбва да бждемъ, обаче, доволни и отъ туй, което ни се прѣдлага, защото скокове въ политико-економическия животъ сѣ невъзможни, а крачката, която се прави съ настоящия заемъ, е една крачка и ние не можемъ, освѣнъ да я посрѣщнемъ като прѣдтеча за пълното оздравяване както на нашата финансова, така, разбира се, въ послѣдствие и на нашата заемна политика.

Като се поставямъ на това становище, азъ заяввамъ, че ще гласувамъ за внесения заемъ. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството)

Прѣдседателътъ: Има думата г. Хаджиевъ.

И. Хаджиевъ: (Отъ трибуната) Г. г. прѣдставители! Съжалявамъ, че не ще мога да се присѣдиня къмъ моралното задоволство на г. Д-ръ Данева, че така сѣщо не мога да се присѣдиня и къмъ онова задоволство, което — разбирамъ по лицата — чувствуватъ господата отъ почитаемото болшинство и хората, които седятъ на червената маса, по сключения заемъ. Азъ ще кажа защо и ще се мъча да обоснова тая своя мисль: защо не мога да се радвамъ на сключения заемъ, както не ще мога да се радвамъ не само на този, но и на много още занаяпрѣжъ сключени такива.

Г. г. народни прѣдставители! Споредъ моето схващане, държавата по форма не е нищо друго, освѣнъ нѣщо като едно частно стопанство. Въ частнитѣ стопанства, въ отдѣлнитѣ сѣмейства, въ отдѣлнитѣ фамилии ние много се вираме, кой домакинъ или синътъ му какъвъ животъ живѣе, какъ се носи между обществото, какъ разполага съ своята кесия, какъ гледа на нея, какъ харчатъ и защо харчатъ. Ако, г. г. народни прѣдставители, ние се вираме въ отдѣлнитѣ личности, въ отдѣлнитѣ сѣмейства и домакинства, то колко повече, питамъ азъ, трѣбва да се вираме по тоя аналогиченъ случай въ онова голѣмо стопанство, наречено държава. Като се вираме, казвамъ, въ всѣко едно домакинство, ние цѣнимъ домакина по неговото поведение, ние цѣнимъ домакина по начина на неговото живѣние; когато го виждаме, че той пилѣе безъ смѣтка, когато го виждаме, че той харчи и кѣдѣто трѣбва и кѣдѣто не трѣбва, и защото трѣбва и защото не трѣбва, ...

Д. Мишевъ: На прѣдмета, г. Хаджиевъ.

И. Хаджиевъ: ... ние се възмущаваме, ние го туряме въ реда на нередовно живушитѣ хора и даже ние го укоряваме, често пѣти ние го наричаме прахосникъ, а повечето пѣти го наричаме съ турската дума, батакчия, защото дѣйствително „прахосникъ“ не може да замѣни турската дума „батакчия“. Отъ това становище ще погледна азъ на сключения заемъ и, тѣй гледайки на него, ще се мъча да кажа своята дума, доколко тоя заемъ е на мѣсто, доколко тоя заемъ би трѣбвало да бжде сключенъ и доколко правителството може да

излъже прѣдъ народното прѣдставителство да се похвали, че е извършило едно много велико дѣло. За да можемъ да дадемъ своята прѣцѣпка на сключения заемъ, ние не трѣбва да обърнемъ внимание само на ония условия, при които той е сключенъ, ние не бива да обърнемъ внимание само на онова, което той ще ни донесе, но за какво е той сключенъ, цѣлитѣ, за които той е сключенъ, нуждитѣ, които той ще удовлетвори, и ония облаги, които българскиятъ народъ ще достигне или ще дочака съ тоя заемъ. Ето тѣй трѣбва да погледнемъ на заема, за да кажемъ, да-ли заемътъ е нуженъ, да-ли заемътъ е сполучливъ, добъръ, да-ли той е едно добро дѣло, което можемъ да туримъ или което можемъ да внишемъ въ актива на демократическото правителство.

Г. г. народни прѣдставители! Доколкото моитѣ свѣдѣния се простиратъ, въ комисията се е искало да се прокара едно мнѣние, щото въ законопроекта, който ще придружава новия заемъ, да се каже изрично, за какво ще се харчи той, какви дупки ще запълни, какви нужди ще удовлетвори; но това мнѣние, за съжаление, е пропаднало и се приело мнѣнието: „Дайте заемъ, а не питайте, за какво ще го харчимъ, това е работа на министерството...“

Прѣдседателъ: Питайте г. докладчика.

И. Хаджиевъ: Азъ питахъ г. докладчика и тѣй разбрахъ, па вѣрвамъ, че и Вие тѣй разбрахте. — „... дайте топтанъ, дайте изцѣло сумата, правителството знае най-добъръ нуждитѣ, г. министърътъ на финанситѣ знае най-добъръ, кѣдѣ и колко да употреби.“

Отъ мнозинството: Туй не е вѣрно.

И. Хаджиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ разбирамъ заемъ да се прави съ намѣрение да се задоволѣтъ текущи нужди — не, но нужди, които по другъ начинъ и съ други срѣдства не биха могли да се задоволѣтъ; азъ не мога да разбирамъ заемъ да става за погашения, за покриване на нѣкакви си „ченгене борчларж“, макаръ и държавата да ги е правила.

Д. Митовъ: Кой ще ги плати?

И. Хаджиевъ: Ще ги платятъ демократитѣ. — Но, г. г. народни прѣдставители, не съмъ само азъ на това мнѣние — обикновени редовни нужди да се покриватъ съ заеми; това мнѣние е мнѣнието на голѣмото болшинство на тая страна. Азъ си купихъ днесъ за 60 ст. единъ помощникъ-демократъ, който сега, въ тая минута, ще ми дойде на помощъ да кажа, че така сж мислили и всичкитѣ тия хора, които седятъ на тая страна (Сочи мнозинството); това е програмата и програмнитѣ рѣшения на считаемота демократическа партия. Азъ казвамъ, че обикновени, редовни разходи съ заеми не се покриватъ, а още по-малко нѣкакви

летящи борчове. Ето какво е казано на стр. 122 въ демократическата програма — тъкмо тѣй, както и азъ мисли: (Чете) „За своитѣ обикновени нужди държавата има и нужнитѣ срѣдства, които гарантиратъ нейното съществуване въ формитѣ, които тя си е избрала. Тия обикновени нужди, които има държавата при своя нормаленъ вѣрвезжъ, не бива да се покриватъ съ заеми, а наопаки нужни сж постоянни източници, данѣци, налагани върху образуванцитѣ тая държава граждани, като заплатата срѣщу благата, които имъ дава тая организирана властъ — държавата. Явно е, прочее, че отъ никакви заеми нѣма и не би трѣбовало да има нужда за поддържане нормалния ходъ на държавата, и демократическата партия ясно разумѣва и поддържа това.“

Д-ръ Г. Калининъ: Тѣзи борчове не сж направени отъ демократическата партия.

Прѣдседателъ: Моля, моля, оставете оратора.

И. Хаджиевъ: Значи, редовнитѣ разходи, редовнитѣ нужди, обикновенитѣ разходи въ държавата демократическото правителство нѣма съ заеми да покрива. Тя отива още по-пататъкъ въ тоя случай, по отношение на по-значителни потребности, и казва, какъ гледа тя на тия по-значителни потребности, и понеже тѣ сж многобройни, какъ мисли тя и на какво мнѣние е била тя въ оппозиция да удовлетворява тѣзи потребности. Пакъ програмата ми иде на помощъ.

Прѣдседателъ: Г. Хаджиевъ! Моля, оставете програмата; говорете по заема.

И. Хаджиевъ: (Чете) „Истина е, че по нѣкога възникватъ по-значителни потребности, за удовлетворението на които се искатъ и по-голѣми срѣдства. Нѣкои поддържатъ, че тия потребности трѣбва да се удовлетворятъ чрезъ заеми, които, като се разпрѣдѣлятъ за изплащане на много години, ще се понесатъ отъ едно, двѣ и повече поколения. Прѣди всичко, потребноститѣ възникватъ споредъ както ръководителитѣ на управлението ги разбиратъ и често само едно лице изтъква нѣщо за голѣма потребностъ, за неизбежна, неотлагаема и такава, която е необходимо да се удовлетвори още днесъ. То е въпросъ на оцѣнка.“ Това е, казватъ тѣ, въпросъ на прѣцѣпка, кои потребности сж значителни, кои потребности трѣбва да прѣдпоставятъ другитѣ, кои трѣбва да се прѣдпочитатъ; за такива потребности демократическата партия казва, че тѣ сж многобройни, и кои отъ тѣхъ да се турятъ на първо мѣсто и кои не, това е, казватъ тѣ, въпросъ на прѣцѣпка. И дѣйствиелно, г. г. народни прѣдставители, въ държавата има толкова много нужди, тѣ сж толкова многобройни, че ако вземемъ да ги изброяваме, не бихме могли да ги изброимъ всичкитѣ, ако ли пъкъ искаме да ги удовлетворимъ изведнажъ, тоже не бихме

могли да направимъ това. Та само държавата ли има свои многобройни нужди? Такива нужди иматъ и отдѣлнитѣ лица, такива нужди има и всѣки единъ домакинъ. И можете ли вие, мжчили ли сте се вие нѣкога изведнажъ да удовлетворите всички потребности, изведнажъ да удовлетворите ония нужди, които имате въ вашия домъ, въ вашето домакинство? Не, г. г. народни прѣдставители, това е една невъзможна работа и затуй именно всичко трѣбва да върви по реда си, всичко трѣбва да се прѣцѣни, най-необходимото най-напрѣжъ, слѣдъ него потребното, по възможното, и слѣдъ това вече дохожда луксозното или, по-добрѣ, слѣдъ това вече дохожда онова, което трѣбва да замѣсти или което трѣбва да надмине необходимото. Така гледа обикновениятъ домакинъ, така би трѣбвало да гледа и домакинътъ въ държавата. Остави ли държавата този принципъ, това начало, това послѣдователно начало на удовлетворение потребности, и захване ли да върши работи, които не сж споредъ нейнитѣ сили или които могатъ да надвиятъ, да убиятъ нейнитѣ сили или способности, тогава тая държава не върви въ нормалния пътъ и нейниятъ край не може да бѣде прѣдвиденъ, но на всѣки начинъ той не е много розовъ. Постепенно трѣбва да удовлетворяваме всички нужди, като се подбиратъ, разумѣва се, по-необходимитѣ отъ тѣхъ. Тѣй сж мислили едно врѣме и г. г. демократитѣ, когато сж били въ опозиция. (Чете) „Отъ друга страна“ — казано е тукъ — „държавата има толкова много и разнообразни потребности, които чакатъ своя редъ, особено въ ново врѣме, щото, ако рече тя да ги удовлетвори чрѣзъ заеми, ще трѣбва цѣли столѣтия сѣ заеми да прави. Ясно е, слѣдователно, че потребнитѣ сж много и най-мжчното въ тая работа е да се опрѣдѣли, коя потребностъ би трѣбвало най-рано да се удовлетвори. Въ различие отъ другитѣ партии, демократическата партия счита, че всички тия разнообразни потребности, които чакатъ своя редъ, сж потребности отъ обикновенъ характеръ, защото тѣ подобряватъ положението на държавата, приспособяватъ я къмъ новитѣ нужди и условия, и че тия потребности, заедно съ нормалното развитие на държавата, се развиватъ и видоизмѣняватъ, така щото би трѣбвало да се посрѣщатъ отъ обикновенитѣ, редовнитѣ, нормалнитѣ срдства на държавата. И удовлетворението на тия потребности трѣбвало би, значи, да става постепенно, споредъ общото финансово и економическо развитие на страната, а не изведнажъ и безъ да се държи смѣтка за наличнитѣ срдства, нужни за тия потребности.“ Ето, г. г. народни прѣдставители, какъ добрѣ е наредено туй и какъ добрѣ сж схващали тоя въпросъ на врѣмето г. г. демократитѣ. Азъ мисля, че това е тѣй умно казано, че би трѣбвало да се запитаме, кога г. г. демократитѣ сж мислили право — сега или тогава; кога сж били по-близо до истината — сега или тогава. Безспорно е, г. г. народни прѣдставители, че тогава тѣ сж били

прави, тогава тѣ сж схващали въпроса по-ясно, тогава тѣ сж разбирали тѣзи работи по-добрѣ, отколкото сега ги разбиратъ, споредъ моето схващане. Постепенностъ въ удовлетворяване на тия нужди, съ обикновени срдства, съ редовни срдства, съ нормални срдства, съ редовни приходи по единъ нормаленъ пътъ, а не съ скачания, а не съ надпрѣварвания, а не съ бързане, а не съ непосилностъ, г. г. народни прѣдставители.

По-нататкъ, пакъ на сщщото мѣсто, казватъ: (Чете) „Никой не би възстаналъ, обаче, противъ едно малко прибързване, ако срдствата сж налице. Най-правилното разрѣшение на тоя въпросъ е, ако дѣйствително е настѣпила една належаща нужда, да се удовлетвори по слѣдующия начинъ: да се усилятъ обикновенитѣ срдства и съ излишка да се удовлетвори належащата нужда, и то пакъ споредъ голѣмината на тоя излишекъ. Така постепенно ще се удовлетвори въ по-дълго врѣме, наистина, но нѣма да ставатъ рѣзки промѣни въ стопанскитѣ условия на населението, което е твърдѣ важно.“

II. Тодоровъ I: Най-добрѣ е да прочетете цѣлата програма.

И. Хаджиевъ: Ще прочета всичко, що сте казали по заемитѣ, и безъ да ми кажете. Немѣ мислите, че ще забравя? Нѣма да забравя нищо, желателно е само да не ме прѣкъсвате, за да свърша по-скоро.

Г. г. демократитѣ отиватъ още по-нататкъ и се запитватъ: кога е дума за заеми, кои правятъ заеми, кои искатъ заеми, кои бързатъ да ги правятъ, и пакъ отговарятъ на сщщото мѣсто: (Чете) „Мотивътъ, че ако се удовлетворятъ всичкитѣ нужди изведнажъ и чрѣзъ заеми, платими въ дълги срокове, това плащане ще понесе не само настоящитѣ, но и бждщитѣ поколѣния, е мотивъ на кредитори, които желаятъ да пласиратъ капиталитѣ си на добри мѣста, защото тая цѣль се постига и съ постепенното удовлетворение на тия нужди, което ще се простира редъ години и непрѣстанно и нѣма да донесе никакви пертурбации въ съкровището и въ отношенията. Значи, кога става дума, кой иска заемитѣ или кой бърза съ направата на заеми, г. г. демократитѣ на врѣмето сж отговорили: заеми искатъ кредиторитѣ и ги искатъ затуй, защото искатъ да пласиратъ, да намѣрятъ мѣсто на своитѣ капиталы и мѣсто по-сигурно, мѣсто по-богато; тѣ сж, казва, които бързатъ, а държавитѣ не бива да се водятъ отъ тоя мотивъ, че будто-би кога то се правятъ заеми за нѣкои общеполезни работи, тогава и идущитѣ поколѣния понасятъ отъ товара — демократитѣ даже съ този мотивъ не сж съгласни. Тѣ казватъ, че това е мотивъ на кредиторитѣ, че това е мотивъ на капиталиститѣ, че това е мотивъ на тѣзи, които иматъ каситѣ си пълни съ пари.

Да, г. г. народни прѣдставители, така казватъ демократитѣ, но демократическото болшинство го нѣма сега да слуша, нему е неприятно да слуша това, то стои отгатыкъ сега, то отиде да си почива сега, защото тия работи ги е говорило то и сега не може да ги слуша. И менѣ ми е приятно, и много приятно, да констатирамъ тукъ прѣдъ васъ, че болшинството не може да слуша онова, което вчера е писало и което вчера е проповѣдвало и говорило. Менѣ ми е много приятно да констатирамъ — и нека се забѣлѣжи добръ, това азъ подчертавамъ — че почитаемото болшинство пѣма търпѣние да изслуша това, което вчера е проповѣдвало прѣдъ българския народъ. То е, дѣйствително, много грозно, то е много тежко за слушане, истината е горчива и не може всѣки да я слуша, а най-малко се показва, че може да я слуша почитаемото болшинство.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ отивамъ и още по-нататѣкъ. Този мотивъ не е само мотивъ на г. г. капиталиститѣ; той е мотивъ и на ония правителства и на ония хора държавни въ една държава, които искатъ по-скоро да се обогатятъ. И най-доброто мѣсто, най-добриятъ случай, най-големата леснина за лесно обогатяване е правенето, и честото правене, на заеми. Миналото ни доказва това. Дано настоящето и бъдещето не е такова, дано настоящето и бъдещето не издигнатъ тукъ, въ София, нѣколко палати и когато минаваме да казваме: „Това е отъ заемъ, това е отъ пнайдерови, това е отъ хепови, това е отъ не зная какви си сдѣлки.“ Дано! Та, казвамъ, този мотивъ — мотивътъ за правене на чести заеми — е и на тия хора, които искатъ лесно и бърже да се обогатятъ.

Н. Поповъ: Не спомена само за хамбаритѣ и за вагонитѣ.

Г. Гроздановъ: Кажете и за гнилитѣ вагони нѣщо.

И. Хаджиевъ: Въ вагонитѣ ще натоваримъ демократитѣ и ще ги закараме въ Търнѣшъ.

Кои сѣ мотивитѣ, г. г. народни прѣдставители, и кои сѣ причинитѣ, които на врѣмето г. г. демократитѣ сѣ признавали и при които сѣ скланяли да правятъ заеми, или, по-добрь, при какви случаи тѣ сѣ казвали, че може да се направи заемъ? Тѣ, както виждате, не сѣ се резервирали, тѣ сѣ се изказали открито, при какви случаи трѣбва да ставатъ заеми, тѣ сѣ се произнесли категорично въ своята програма, въ какви случаи ще правятъ заемъ, и казватъ: (Чете) „И, споредъ нашето разбиране, важно е да се знае това, че освѣнъ война, епидемия и други стихийни бѣдствия отъ голѣмъ размѣръ, всички други нужди въ държавата сѣ обикновени, нормални потребности, които всѣкога трѣбва да приковаватъ вниманието на правителствата и да се удовлетворяватъ съ обикновени срѣдства, постепенно и по редъ, споредъ важ-

ността и неизбежността имъ.“ Ще рече, тѣ допускатъ заеми само тогава, когато има случай на епидемия, случай на война, случай на нѣкои извънредни бѣдствия, постигнали общо държавата или народа.

Г. Денчевъ: И случаи, когато има да се правятъ погашения на стари заеми.

И. Хаджиевъ: Не сте забѣлѣжали това въ програмата; да бѣхте го забѣлѣжали и него щѣхъ да кажа. (Смѣхъ)

Когато пѣкъ става дума, г. г. народни прѣдставители, за заеми, правени отъ балканскитѣ държавици, г. г. демократитѣ и тукъ не сѣ оставили да не се изкажатъ; тѣ и тукъ сѣ изказали мотивитѣ, истинскитѣ мотиви, по които се бърза да се правятъ заеми или да се даватъ заеми на балканскитѣ държавици, и казватъ: (Чете) „Специално за заемитѣ има да забѣлѣжимъ още, че тѣ се насърчаватъ на Балканския-полуостровъ и по много други съображения: кредиторитѣ почти винаги иматъ намѣрение чрѣзъ заемитѣ не само да направятъ една обикновена финансова операция, а покрай това да завзематъ, да завладѣятъ, да придобиятъ и нѣкой клонъ отъ нашия поминѣтъ, който имъ се вижда най-надеженъ и способенъ да служи за поминѣтъ на други, вънкашни тѣхни хора, които търсятъ такъвъ. По тоя начинъ заемитѣ се обръщатъ въ една опасностъ за държавата, защото ще бѣде заставена да служи на чужди хора и на чужди интереси. Нека напия прогресъ върви по-бавно“ — това сѣ изрични думи, съ които се заключава този отдѣлъ за заемитѣ — „но нормално, непрѣкъснато, стабилно, безъ опасностъ, осигурявайки общитѣ интереси на държавата.“ Ето, г. г. народни прѣдставители, това е едно особено мнѣние, изказано отъ демократитѣ въ тѣхнитѣ конгресни рѣшения по заемитѣ, които се правятъ на държавицитѣ отъ Балканския-полуостровъ. Значи, безъ да сѣ писани, безъ да сѣ уговорени даже нѣкои тайни клаузи, споредъ мнѣнието на г. г. демократитѣ, онѣзи, които правятъ заеми на Балканския-полуостровъ, иматъ извѣстни цѣли и намѣрения.

Наистина, г. министърътъ на финанситѣ е побързалъ да каже, че въ прѣдложения намъ заемъ подобни работи нѣма. Азъ не зная, да-ли всичко може да се пише въ условията на единъ заемъ, но, видете, сега прѣждеговорившиятъ г. Даневъ, безъ да е писано тукъ, като вникна само, намѣри, че има една тайна клауза или — хайде да не е тайна — клауза неписана, ама която се разбира, която хората не забравили, безъ да я пишатъ, или безъ да я уговорятъ, да я вмѣкнатъ. Ако върваме на г. г. демократитѣ, че въ онова врѣме тѣ сѣ разбирали тѣзи работи и добръ сѣ ги схващали, ще рече, че въ сегашния заемъ, безъ да е казано нѣкъдѣ открито, какви цѣли се гонятъ и прѣслѣдватъ, ние, възъ основа на това, което тѣ

ни казватъ, сѣ ще трѣбва да се боимъ, че има нѣщо въ тоя заемъ. Какво е то, азъ смѣтамъ г. Теодоровъ, като дойде подиръ мене, ще отиде още по-нататъкъ и ще го каже. (Смѣхъ)

Азъ не знамъ, но тѣзи мотиви ми се виждатъ много свежървенски, мотиви такива, като мотиви на нѣкоя кодопка.

Отъ мнозинството: А-а-а!

Прѣседателъ: Ще Ви моля, г. Хаджиевъ, да не подхвърляте такива думи, като говорите по заема, защото ще Ви отнема думата.

И. Хаджиевъ: Новиятъ правилникъ не е още влѣзълъ въ сила.

Прѣседателъ: Ако Вие повторите подобно нѣщо, ще Ви отнема думата.

Министъръ И. Саллабашевъ: Моля Ви да си затварите устата! Азъ нѣма да Ви позволя да ме докачате съ подобни маскаралѣци. Вие трѣбва да се държите както трѣбва да се държи единъ народенъ прѣдставителъ, а не да докачате.

И. Хаджиевъ: Азъ не Ви докачамъ.

Министъръ И. Саллабашевъ: Говорите такива изрази, които не Ви правятъ честъ.

И. Хаджиевъ: Азъ Ви казвамъ, че нѣмамъ за цѣль да Ви докачамъ, ...

Министъръ И. Саллабашевъ: Това е скандалъ!

И. Хаджиевъ: ... но въ мотивитъ на единъ заемъ не се пишатъ такива работи.

Министъръ И. Саллабашевъ: Азъ Ви запрѣщамъ да говорите подобно нѣщо за единъ български министъръ.

И. Хаджиевъ: Не се сърдете; азъ нѣмамъ намѣрение да Ви докачамъ. (Глъчка)

Г. Гроздановъ: Оттеглете си думата.

Прѣседателъ: (Звъни) Г. Хаджиевъ! Моля, оттеглете си думата.

И. Хаджиевъ: Ама азъ нѣмамъ намѣрение да докачамъ.

Прѣседателъ: Оттеглете тая дума, която казахте.

Г. Данаиловъ: Г. Хаджиевъ! Думата не е за тукъ; оттеглете я.

И. Хаджиевъ: Ако вие смѣтате, че тая дума е доказателна, то азъ я оттеглямъ.

Н. Поповъ: Да си оттегли думата!

Прѣседателъ: Моля, г-да, той оттегли думата.

Н. Поповъ: Да ти кажа думата „серсеминъ“ и да нѣмамъ за цѣль да те обидя! Азъ ще ти кажа серсеминъ и ще си оттегля думата.

И. Хаджиевъ: Азъ казахъ една дума безъ да ща да оскърбявамъ — разбирашъ ли?

Прѣседателъ: Вие казахте една дума, която не е прилична.

И. Хаджиевъ: Азъ казахъ думата „свежървенски“ — дума, която не е оскърбителна.

Прѣседателъ: Отъ устата на единъ народенъ прѣдставителъ не трѣбва да излизатъ подобни думи.

И. Хаджиевъ: Добръ! Азъ си вземамъ думата назадъ, но накарайте и г. Попова да си оттегли думитъ; ако не, сега ще му отпраща 5.

Н. Поповъ: Азъ Ви казвамъ, че думитъ иматъ значение. Ако Вие не разбирате, то е другъ въпросъ. Тогава Вие сте серсеминъ!

И. Хаджиевъ: А Вие разбирате ли?

Н. Поповъ: Серсеминъ!

И. Хаджиевъ: Ако Вие разбирате, нѣма да бждете такъвъ серсеминъ, както казвате Вие на мене. Азъ не съмъ серсеминъ. Азъ казвамъ, че не искамъ да докачамъ тукъ никого. Ти чули това? Ама си, а!

Казвамъ, че тѣзи мотиви, споредъ мене, нѣматъ си мѣстото въ единъ договоръ, макаръ той и да е договоръ за заемъ. (Чете) „Заемътъ е безъ чуждъ финансовъ контролъ, безъ специални гаранции, безъ задължителни покупки, безъ жуисанси, безъ опции, безъ никакви задължения или ограничения за бждщи финансови операции и безъ каквито и да било други унизителни клаузи. Нѣма никакви тайни клаузи и никакви обѣщания, нито писмени, нито устни.“ Азъ смѣтамъ, че такъвъ мотивъ или такава мотивировка въ мотивитъ на единъ договоръ, макаръ и договоръ за заемъ, нѣма си мѣстото. Това е моето мнѣние. И азъ казахъ, че ако тая дума е много страшна — менѣ ми се вижда, че е свежървенска — азъ я взехъ назадъ. Искахъ да кажа, както свежървитъ казватъ: моето момче е много хубаво, то е кѣщовникъ, много добъръ работникъ, въртокѣшникъ и пр. и пр. Такива работи въ мотивитъ на единъ заемъ, азъ смѣтамъ, че си нѣматъ мѣстото — туй е моето казване — защото мотивитъ сѣ налице, и тия хора, които сѣ тукъ, сѣ хора грамотни, интелигентни; всички ще ги прочетатъ, ще ги видятъ. А най-лошото е, когато изтъквашъ моралъ. Ние едно врѣме, като учители, като прочетехме статията на ученицитъ, накарвахме ги тѣ да извадятъ морала. Нека оста-

вимъ тѣзи мотиви, ние сами да ги изкажемъ, сами да ги откриемъ и сами да кажемъ, че подобно нѣщо ние не виждаме въ сегашния заемъ, както въ досегашнитѣ заеми.

Б. Мирски: Ако не се кажеха, щѣхме да мислимъ, че има.

Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Старецътъ не може да се не обади.

И. Хаджиевъ: Азъ нѣма да вмѣня сключването на тоя заемъ въ заслуга на г. министра на финанситѣ.

Нѣкой отъ мнозинството: А-а-а! Защо?

И. Хаджиевъ: Да! И не затуй, защото сега ме разсърди, ами затуй, защото съмъ си го отбѣлѣзвалъ така. Ако г. министрътъ искаше да подчертаемъ, да му вмѣнимъ въ заслуга, той, като се завърна отъ гр. Парижъ, където вѣстниците писаха, че похарчилъ 10—12 хиляди франкчета държавни пари, да ни донесе заемъ осигуренъ. И менѣ ми се вижда, че този заемъ е работа не на нашия министръ на финанситѣ. Вѣстниците ще кажатъ. Ние наскоро имаме единъ високъ гостъ, та твърдѣ възможно е той да е спомогналъ за сключването на тоя заемъ.

Министръ И. Саллабашевъ: Това е лъжа! Нѣма никакъвъ гостъ. Правителството само е сключило заема. Азъ съмъ съчинилъ тоя договоръ.

И. Хаджиевъ: Вие само сте подписвали.

Министръ И. Саллабашевъ: Не подписалъ а азъ съмъ го съчинилъ. Никакъвъ високъ гостъ никакви финансови операции не е правилъ. Азъ протестирамъ срѣщу Вашитѣ думи!

И. Хаджиевъ: Лошото е, че азъ не мога да се убѣдя.

Прѣдседателътъ: (Звъни) Моля, г. Хаджиевъ!

И. Хаджиевъ: Послѣ, говори се, че този заемъ е нѣщо небивало досега въ България. Азъ и съ това не съмъ съгласенъ, г. г. народни прѣдставители! Ако направимъ сравнение на положението политическо, економическо и финансово на нашата страна, тогава, когато сж правени по-напрѣжнитѣ заеми, и сега, когато се прави тоя заемъ, азъ съмъ очаквалъ — между прочемъ, азъ не съмъ очаквалъ никога отъ сегашното правителство заемъ, но съмъ очаквалъ, че ако сегашното правителство ни сезира съ единъ такъвъ, ще ни сезира съ заемъ при други условия, единъ заемъ, въ който да се съзира, че дѣйствително е запазена честта на България, достойнството на страната. Дѣйствително, че България при днешното положение финансово, економическо, политическо е заслужавала да направи не такава

малка крачка, както казваше г. Даневъ, ами да направи една по-голяма крачка.

Министръ И. Саллабашевъ: Като заема отъ 1899 г. (Смѣхъ)

Г. Гроздановъ: Той тогава не е билъ радославистъ.

И. Хаджиевъ: Той се не измѣлни, г. министре. Отъ послѣдствията му нищо не остана. При сегашното положение на България, при независимостта и царството, което вчерта прокламирахме, азъ се надѣвахъ, че ще достигнемъ по нашия заемъ поне онова, което направи Сърбия. Мисля, че нашиятъ заемъ по емисията си е по-долу отъ онзи, който наскоро сключи сръбското правителство.

Министръ И. Саллабашевъ: Това не е вѣрно.

И. Хаджиевъ: 87 $\frac{1}{2}$ %, мисля.

Г. Данаиловъ: Имате грѣшка по това.

И. Хаджиевъ: Ние правимъ заеми, които приличатъ на турскитѣ заеми...

Министръ И. Саллабашевъ: Когато говорите, не дѣйте казва „азъ мисля“.

И. Хаджиевъ: И да се сърди, и да се не сърди г. министрътъ, този заемъ прилича на заемитѣ на Турция. Съ този заемъ ние не сме отишли много напредъ, за да могатъ г. г. демократитѣ да се похвалятъ, че сж направили много голѣма работа, много голѣма заслуга на страната. Но азъ по заема нѣма нищо да кажа повече — нѣма да го разглеждамъ, да го хваля или да го коря. Това само мимоходомъ го споменахъ.

Г. г. народни-прѣдставители! Кога можеше демократическото правителство да се яви прѣдъ насъ съ единъ заемъ? Въз основа на това, което прочетохъ въ демократическата програма, азъ не съмъ никогашъ смѣталъ, че то ще дойде да ни прѣдлага заемъ за редовни нужди, за редовни разходи. И не само това. Азъ мислѣхъ, че то даже съвѣмъ ще избѣгне да направи какъвто и да е заемъ, а го, не само че не направи това, ами въ една недѣля ни поднесе 2 заема: вчерта гласувахме 1 заемъ отъ 100 милиона, и днесъ ни поднаси другъ заемъ пакъ за 100 милиона, и казватъ, чувамъ да се говори, че ако Crédit Mobilier се съгласи да даде и онзи 100 милиона, и тѣхъ ще вземемъ. (Смѣхъ) Както виждате, ние взимаме.

С. Тенчовъ: Г. Хаджиевъ! Това, което говорите, ти самъ вѣрвашъ ли го? Вѣрвашъ ли, че какво да е правителство, можеше да прѣкара безъ заемъ при днешкашното положение на държавата?

И. Хаджиевъ: Не е много духовито запитването Ви.

С. Тенчовъ: Сериозно ли го говорите, или мислите, че тукъ е само да се напишатъ думитѣ Ви?

И. Хаджиевъ: А Вие сериозно ли ме питате?

С. Тенчовъ: Не ще съмнѣние. Това е смѣшно.

И. Хаджиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ щѣхъ да вдигна рѣка за единъ заемъ, поднесенъ отъ почитаемото правителство на демократическата партия само при слѣднитѣ условия — тази е вече втората редовна и една извънредна сесия: ако то бѣше се загрижило да се изчисти държавата отъ всички излишни служби; ако то бѣше се загрижило да почне да съкратява отъ една страна излишнитѣ, ненужнитѣ разходи въ тази държава; ако то посегнеше на излишнитѣ служби въ канцеларитѣ, на излишнитѣ служби въ войската, на голѣмия контингентъ — споредъ г. министра на вътрѣшнитѣ работи — на нашата войска; ако то изобщо бѣше се загрижило да тури една економия въ държавата, а не да ни поднася миналата година единъ бюджетъ отъ 121 милионъ увеличенъ на 153 милиона лева — тази година ни казватъ, че сме имѣли 183 милиона лева. Азъ казвамъ само при тия условия, слѣдъ като видѣхъ, че г. г. демократитѣ се помъчиха да турятъ редъ, економия, се помъчиха да изплатятъ, да погасятъ текущитѣ нужди съ текущи срѣдства и не бѣше вече възможно, и ни поднесѣха тогава единъ заемъ, и 2-тѣ рѣци, щѣхъ да вдигна, макаръ да бѣше и на по-тежки условия. Такъвъ опитъ азъ не видѣхъ отъ г. г. демократитѣ.

Министъръ А. Ляпчевъ: Ти какво ли си видѣлъ! (Смѣхъ)

И. Хаджиевъ: Виждамъ най-напрѣдъ г. министра прѣдъ мене. Васъ не виждамъ ли, г. министре?

Но, казватъ ни г. г. демократитѣ, че щѣли били съ този заемъ да погасяватъ или да запущватъ нѣкои „чужди борчове“. Г. г. народни прѣдставители! По-напрѣдъ трѣбваше да се помъчите отъ редовнитѣ срѣдства на бюджета да закърпите нѣкои крѣпки, и, слѣдъ като видѣхте, че не можехте да извършите това съ редовни срѣдства, съ готовностъ бихме ви гласували тогава ние единъ заемъ. Но сега, когато вие ни носите въ 1 недѣля да ви гласуваме 2 заема, недѣлите се сърди, когато тукъ, отъ това мѣсто ви четемъ онова, което вчера сте говорили, и правимъ сравнение съ това, което днесъ вършите.

И друго едно нѣщо, г. г. народни прѣдставители. Най-важното, което липсва като мотивъ за сключването на тѣя заемъ, то е: за какви цѣли се прави той. Види се, нарочно — както вчера единъ отъ нацитѣ другари тукъ забѣлѣжи — нарочно, казвамъ, се е изпуснало да се тури едно прѣдложение, слѣдъ мотивитѣ да се каже за какво ще се употреби този заемъ. А азъ мисля, че въ заема, акъвто и да бѣде той, би трѣбвало най-напрѣдъ,

слѣдъ мотивитѣ, да бѣдатъ упоменати точка по точка ония служби, ония мѣста, които той заемъ ще попълни, та да можемъ ние, народнитѣ прѣдставители, когато ще се качваме тукъ, да обсъждаме, да вдигаме или да не вдигаме рѣка; да знаемъ, да-ли този заемъ ще бѣде употребенъ за производителни или непроизводителни цѣли. Азъ зная още отъ миналата година, когато г. министърътъ на финанситѣ въ своето експозе ни говорѣше тукъ за финансовото положение на страната, загадъчно каза, че той нѣма да мине безъ заемъ и че този заемъ ще бѣде за погашение на легящи дългове. Е добръ, когато вие сами сте говорили въ опозиция, че вие нѣма да правите заеми за непроизводителни цѣли, съ какво право днеска ни поднасяте тукъ на гласуване единъ такъвъ заемъ? Азъ нѣма да вдигна рѣка, г. г. народни прѣдставители, за тоя заемъ затуй, защото той е за непроизводителни цѣли; азъ нѣма да вдигна рѣка за заема още затуй, защото смѣтамъ, че поне вие трѣбваше да турите началото: да се помъчите съ обикновенитѣ приходи, съ редовнитѣ приходи, да кърпите ония мѣста, които други сж кѣсали. Но трѣбваше ние да видимъ, че вие имате намѣрение, че вие сте се заловили сериозно да направите това. Е добръ, г. г. народни прѣдставители, ако вие, вмѣсто да намалите, увеличавате разходите, ако вие, вмѣсто да изчистите ония излишни служби, вмѣсто да прѣмахнете ония излишни разходи, доходите и вие по реда, по който сж вървѣли други, и по пѣти, по който сж минали другитѣ, и съ сжщитѣ срѣдства тукъ да правите онова, което сж правили другитѣ или съ сжщитѣ срѣдства да се мъчите да кърпите сжсавото — тогава, каква разлика между тѣхъ и васъ? Ако е било нужно тази държава да се управлява постоянно съ заеми, защо ви бѣ да замѣствате стамболовиститѣ? Тѣ си бѣха тѣкмо на мѣсто и тѣ открито казваха: тѣ нѣматъ ни програма, тѣ нѣматъ ни конгресни рѣшения, нѣматъ нищо. Тѣй разбиратъ, тѣй управляватъ и тѣй ще управляватъ. И ако вие сте дошли тукъ, ако на тѣзи мѣста българскиятъ народъ е пратилъ 170 души отъ демократическата партия, той ги е пратилъ благодарение на туй писано, благодарение на тия думи, които сж излѣзли изъ устата на г. министра на вътрѣшнитѣ работи на 800 мѣста, че „ние нѣма да бѣдемъ като стамболовиститѣ“, че „ние нѣма да правимъ заеми“, че „ние нѣма да харчимъ безмилостно българската пара, както я харчатъ други“. Ей като сега си спомнямъ думитѣ на г. министра на вътрѣшнитѣ работи — азъ слушамъ, а той отгорѣ отъ балкона вика: „Държавната кесия ние ще вържемъ здраво.“ Тѣй ли я стегнахте — въ 2 недѣли 2 заема, по 100 милиона лева? Тѣй ли ще я стѣгате? Ако е тѣй, нека стамболовиститѣ я стѣгатъ — тѣ по-умно я стѣгаха отъ васъ.

Г. Данаиловъ: Тя бѣше празна, та нѣмаше какво да стѣгаме. Трѣбваше да я попълнимъ, та послѣ да я стѣгаме.

И. Хаджиев: Г. г. народни прѣдставители! Демократическото правителство, прѣди да се е помъчило да урежда летищитѣ дългове съ редовни приходи, съ редовни срѣдства, съ нищо не може да се оправдае прѣдъ насъ да му гласуваме единъ заемъ. И азъ нѣма да вдигна рѣка за тоя заемъ, защото, г. г. народни прѣдставители, съ това ние нищо друго нѣма да направимъ, освѣнъ да насърчимъ не само сегашното, но и всички бѣдѣщи правителства, само така и само въ тоя пѣтъ да вървятъ, постоянно да вървятъ къмъ прахосване на държавната пара, на немилостивото харчене на тая пара, на не намѣсто харчене на тая пара, и когато се видятъ на тѣсно, да правятъ заеми, за да погасяватъ, за да изплащатъ тия непроеизводителни разходи. Азъ казвамъ, че ако ние вдигнемъ рѣка сега да подкрѣпимъ г. г. демократитѣ въ този случай, ние ще насърчимъ не тѣхъ, но ще насърчимъ и други, които ще дойдатъ слѣдъ тѣхъ, като знаятъ, че винаги ще се намѣри едно болшинство да вдига рѣка; казвамъ, ще насърчимъ и бѣдѣщитѣ правителства да вървятъ сѣ по този пѣтъ, всичко да чакатъ отъ заемъ и на заемъ, и вмѣсто да стѣгатъ устата на кесията отгорѣ, отдолу дѣното постоянно го продиратъ, та когато дойдатъ прѣдъ народа, да казватъ: нѣ, кесията е стегната, понеже дѣното ѝ не се вижда, че е станало дупка до дупка. Ето защо азъ казвамъ, че нѣма да вдигна рѣка за този заемъ.

Прѣди да свѣрша, азъ ще подчертая нѣколко хубави думи отъ единъ добъръ економистъ, добръ познатъ на българското общество, който казва: „Почти всички държави лесно правятъ дългове, послѣ се мъчатъ, казва, тѣзи дългове да покриватъ сѣ съ заеми. Кolkото едно правителство е по-непрѣдвидливо — говори по-нататѣкъ — въ една държава, толкова заемътъ е по-опасенъ“. Такива държави той ни привежда Турция, привежда ни Испания; не зная, да-ли пъкъ азъ да не туря и България вътрѣ. (Смѣхъ)

Г. Данаиловъ: Не, не трѣбва.

И. Хаджиевъ: И казва: „Такива държави и този начинъ на правене заеми разсипва по-напѣжъ кредиторитѣ и послѣ самитѣ държави, а често пѣти и единитѣ, и другитѣ. Лихвитѣ, които се взематъ отъ такива заеми, отиватъ да хранятъ, говори другъ единъ економистъ, една плеада отъ мързеливци да не кажемъ, една плеада отъ готовановци, които инакъ щѣха да отидатъ да работятъ, да произвеждатъ нѣщо за това общество. Ако тѣ, казва, не отидѣха, то поне паритѣ имъ щѣха да се употрѣбятъ за производителни цѣли, щѣха да се пласиратъ за цѣли производителни въ държавата, а не за работи, които нѣма никакво благо, нищо добро да донесатъ за народа.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ свѣршвамъ и мисля, че онзи заемъ нѣма останалъ самичѣкъ. Надѣвамъ се, че сега нѣма да бѣда самъ,

и демократитѣ, които сж писали тая програма, сж се отдѣлили отдавна отъ нея; сега ще трѣбва да се смѣтаме за много щастливи, че ние сме допли тукъ да защищаваме онова, което тѣ вчера сж писали, а днеска газитѣ. (Нѣкои отъ земледѣлската група ржкоплѣскавъ)

Прѣдседателъ: Има думата г. Теодоръ Теодоровъ.

Г. Теодоровъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Когато има да обсъждаме условията на единъ заемъ, мисля, че не е въ прѣдмета да оплакваме онова положение, което е докарало нуждата отъ заеми. Но все пакъ оправданъ е до известна степенъ онзи народенъ прѣдставителъ, който, по поводъ на заема, посочва злочастнитѣ причини, които сж го прѣдизвикали. Когато ние сключваме днесъ заемъ за 100 милиона, не се касае сега да разходваме тѣзи милиони: тѣ сж похарчени вече и напразно нѣкои народни прѣдставители, напр., прѣждеговорившиятъ г. Хаджиевъ, се занимаватъ съ този въпросъ, кждѣ ще отидатъ тѣзи пари, за какви цѣли сключваме този заемъ и какво ще направимъ паритѣ, получени по него. Отговорътъ е лесенъ — ще си платимъ дълговетѣ. Този заемъ е вече направенъ, тѣзи пари ги дължимъ отдавна, но ги дължимъ на по-тежки условия, и заради туй касае се да изплатимъ това, което дължимъ, съ другъ единъ заемъ на по-леки условия — въ случая да консолидираме 86 милиона отъ напнитѣ текущи дългове. Такова е, споредъ мене, положението. Но казвамъ пакъ, безъ да има нужда да се питае какво ще стане съ тѣзи пари, че е умѣстно до известна степенъ, мимоходомъ да се отбѣлжи и да се подчертае — азъ това ще направя въ малко думи — онази политика, която ни води фатално къмъ сключването на заеми и когато трѣбва и когато не трѣбва. Фактъ е, г. г. народни прѣдставители, че до прѣди 2 години ние имаме 450 милиона консолидиранъ дългъ и че сега сж гласуванитѣ 2 заема — единиятъ е гласуванъ, а другиятъ сега ще се гласува — нашиятъ дългъ, безспорно, ще се увеличи на 632 милиона. Бързиятъ ръстъ на нашия консолидиранъ дългъ е едно явление, което заслужава да обърне нашето сериозно внимание. Като сключваме този заемъ и като изплатимъ това, което дължимъ, съ тѣзи пари, 86 милиона чисти, ние едновременно трѣбва да помислимъ, че задѣлжаваме България сѣ повече и повече съ консолидирани дългове и въобще съ дългове, че тѣзи дългове трѣбва да се плащатъ и че ние правимъ положението на напнитѣ наслѣдници и приемници, на бѣдѣщето сѣ по-тежко и по-тежко и че належаще е вече да се води финансовата ни политика така, щото да нѣмаме толкова често нужда да сключваме заеми въ странство, защото, като внасяме 86 милиона отъ заемъ, въ продължение на 50 години ще изнесемъ, може би, 300 милиона, докато го изплатимъ. Като прѣ-

сметнемъ какви ще бъдатъ анюитетитѣ, напр., на този заемъ, ще намѣримъ, че повече отъ 400 милиона, нека бъдатъ 300 милиона, ще излѣзатъ отъ България, а то е едно тежко брѣме. Това казано, обаче, азъ спирамъ върху тази тема, защото мѣстото на тѣзи разсѣждения е, когато разискваме бюджета и при общитѣ, и при частнитѣ дебати. Тогава дѣйствително ние трѣбва да се замислимъ върху положението, което готвимъ за България.

Сега, за самия заемъ.

Самиятъ заемъ е похваленъ съ твърди силни краски въ мотивитѣ и тѣзи краски даватъ мѣсто на критика въ смисълъ на прѣувеличеностъ, на самохвалство. Но трѣбва да признаемъ, че правителството оправдава до извѣстна степенъ тѣзи свои похвали за своя заемъ съ самото негово съдържание — до извѣстна степенъ, казвамъ. Заемътъ изобщо взетъ се сравнява съ прѣдшествующитѣ го, и сравнението обикновено трѣбва да става съ най-близкитѣ. Тѣй правятъ навредъ, защото всѣки единъ народъ, който не отива къмъ измиране, се си подобрява положението и кредита и намаление на лихвитѣ, получава кредитъ по сегашнитѣ условия. Това е едно явление почти общо за онѣзи държави, които напредватъ, а за онѣзи, които се разпадатъ, които отиватъ къмъ умирање, които отиватъ къмъ разлагане, разумѣна се, явлението е обратно. Та слѣдователно, да се прави сравнение за дълги периоди е нѣщо неточно, несериозно, защото прѣзъ дългитѣ периоди и държавата е била въ различно положение, народътъ е билъ въ различно положение: организацията на страната, доходитѣ ѝ, всичко е било въ друго положение. Не можемъ ние да сравняваме днешното положение съ онова прѣди 20—30 години. Този контрастъ е голѣмъ, този контрастъ е всеобщъ. Дѣлото на правителството трѣбва да се опѣнява въ свръзка съ прѣдшествующитѣ и по възможностъ съ най-близкитѣ заеми. Е добръ, сравненъ този заемъ на първо мѣсто съ прѣдшествующия отъ 1907 г. 145-милионенъ заемъ на бившето правителство, той има очевидни прѣимущества. Ако го сравнимъ и съ другитѣ по-отрано, колкото отиваме по-надалечъ, разумѣва се, сравнението ще бѣде повече въ полза на сегашния, отколкото на миналитѣ, пѣкъждѣ съ по-малко, пѣкъждѣ съ повече. Азъ обѣщахъ единъ пѣтъ да се занимамъ съ тази работа на сравнително изучаване по поводъ именно на бѣдѣщия заемъ, който ще се внесе, и пакъ си държа на обѣщанието, но мисля, че сега моментътъ ще бѣде лошо избранъ, понеже желая да свършамъ вечеръ въ $\frac{3}{4}$ часа, а пѣкъ и самата работа изисква едно бързо гласуване отъ наша страна. Правителството желае туй и заради това ще оставя за друго врѣме едно обширно сравнително разглеждане на всички договори за заеми, които сме сключвали. Но, казвамъ, като сравняваме този договоръ съ най-близкия прѣдшествующъ отъ 1907 г., ние намѣрваме, че лихвата и тукъ, и тамъ е $4\frac{1}{2}$, че цесиониятъ курсъ тамъ е 85, а

тукъ е 86, значи, има едно прѣимущество съ 1%, който процентъ хвърля единъ милионъ лева. Има по-нататъкъ друго важно прѣимущество въ моитѣ очи, защото увеличението съ 1% емисия е толкозъ естествено, че даже можемъ да го считаме като крачка назадъ, защото за 2 години България е направила сигуренъ прогресъ и такъвъ успѣхъ, щото се оправдава едно такова повишение на курса, толкозъ повече, както г. Д-ръ Даневъ забѣлѣжи, че когато се сключи онзи заемъ съ 85%, банкитѣ го емитираха съ 90%, а днесъ въ Парижъ той е 95%. Значи, нашиятъ кредитъ се е увеличилъ оттогава съ 10 точки на парижката борса, а на виенската съ $8\frac{1}{2}$ точки.

Министъръ И. Саллабашевъ: Съ лихвата и купона заедно е 94; като се извади купона — 92.

Т. Теодоровъ: Да, изпѣло облигация отъ 500 л. номинални струва 475, та значи 95, безъ да се спада купонътъ; понеже азъ гледахъ сегашния курсъ и мислѣхъ, че купонътъ е отрѣзанъ вече на 1 ноемврий . . .

Министъръ И. Саллабашевъ: Не.

Т. Теодоровъ: Но ще ви направя оставка — нека бѣде 94, вмѣсто 95; разликата не е голѣма, но, въ всѣки случай, разликата въ сравнение съ курса 86 е 9 точки. Та, ако бѣше увеличението само 1%, не бихъ казалъ, че то е една голѣма придобивка; напротивъ, бихъ казалъ, че за сегашно врѣме, при сегашнитѣ условия, слѣдъ като се провъзгласи България независима, стана царство и главно при особено благоприятното положение на европейското тържище, което днесъ се разглежда като много по-спокойно за изтокъ, за държавитѣ на Балканския-полуостровъ, отколкото по-рано, такъвъ единъ успѣхъ би билъ нищоженъ, би билъ даже назадничавостъ, би билъ повръщане назадъ. Това най-важно прѣимущество на заема, за което ми е думата и което не можемъ да не опѣнимъ всички, се състои въ това, че заемътъ не е гарантиранъ реално. А това значи много. Много значи не само отъ гледна точка на нашето народно самолюбие, че ние се вече освобождаваме, или излизаме отъ кръга на онѣзи държави, които, за да добиятъ кредитъ, трѣбва да дадатъ нѣщо реално въ рѣцѣтъ на кредиторитѣ си, по единъ или другъ начинъ, но и защото, чрѣзъ издигането така на нашия кредитъ, ние ще можемъ въ бѣдѣще по-свободно да сключваме заеми въ странство, отколкото тогава, когато би трѣбвало се да даваме реални гаранции. На врѣмето, когато за прѣвъ пѣтъ се въведоха реалнитѣ гаранции, азъ възстанахъ съ голѣмъ жаръ противъ слабостта на тогавашното правителство да ги приеме. Азъ прѣдсказахъ тогава, че единъ пѣтъ приети реалнитѣ гаранции — думитѣ ми се намиратъ записани въ дневникитѣ на камарата — тѣ ще продължаватъ съ години, редъ заеми ще трѣбва да бѣдатъ сключо-

чени по този начинъ, и по-сетнѣ ще бжде твърдѣ мѣчно да се освободимъ отъ тѣхъ. И азъ искахъ отъ онова правителство повече куражъ и повече пастойчивостъ спрѣмо банцитѣ, които правятъ кредитъ на България, като вървахъ, че, съ по-голъмо упорство и съ по-голъмо постоянство, ще можеме да се достигне този резултатъ. Но тъй или иначе, тогава се сключи първиятъ заемъ съ реална гаранция и ние вървѣхме по този пътъ чакъ досега, до този заемъ. Освобождението отъ това положение, казахъ и по-рано, бѣше една работа доста мѣчна — не невъзможна, но доста мѣчна. Единъ пътъ публиката привикнала да има на рѣцѣтъ си български книжа реално гарантирани, тя не дава схватката тая цѣна за книжата на българската държава, макаръ тѣ да сж при схватката цѣна и при схватитѣ условия на лихви, когато тѣ не сж реално гарантирани. И трѣбва много тактъ, много умѣние, промѣна на обстоятелствата и, главно, едно споразумѣние съ банцитѣ, съ които сж сключени гарантиранитѣ заеми, за да може да се придобие този резултатъ. Правителството е достигнало този резултатъ. Едно е само за съжаление, че не го е достигнало съ схватитѣ кредитори, съ схватитѣ тия, които досега ни правѣха кредита, защото тогава тази отстъпка щѣше да има по-голъма цѣна. Друго е, когато схватитѣ тия банки, които сж ви дали пари само срѣщу реални гаранции, отсега нататъкъ обявятъ: вие толкозъ пораснахте, толкозъ заякнахте, тъй се консолидирахте въ монѣти очи, че отсега нататъкъ азъ мога да ви давамъ пари, мога да ви улеснявамъ, при схватката тази клиента мога да ви дамъ заемъ, безъ да искамъ реални гаранции. Цѣната на една такава сполука е много по-голъма, отколкото цѣната на схватката сполука, направена чрѣзъ други банки. Но, въ всѣки случай, то е пакъ сполука. Азъ и върху този въпросъ ще кажа нѣщо повече по-нататъкъ.

Друго едно прѣвъзходство, което се изтъква въ въпросния заемъ, е нѣмането никакви клаузи за задължителни покупки. То е тоже едно прѣвъзходство; но за него заслугата на правителството е много малка. Може да се каже, че това е въ естеството на нѣщата, че то е тъй естествено, щото да се хвали човѣкъ съ него е малко прѣкалено. Истина е, че въ договора отъ 1907 г. нѣмаше тоже никакви клаузи, но се знаеше, че има сключенъ отдѣленъ контрактъ за 30 милиона лева, ако се не лѣжа, да се порчатъ въ Франция военни материяли; и въ прѣдшествующия договоръ отъ 1904 г., за 106 милиона лева, пакъ имаше такъвъ контрактъ за покупки на воененъ материялъ, и тогава той бѣше прѣдставенъ едновременно съ договора за заема и се знаеше открито, че ще се правятъ военни покупки. Но не по-малко е истина, че слѣдъ като ние направихме вече военни покупки за 140 милиона лева въ продължение на 2—3 години, трѣбва да има малко срамъ и у тѣзи, които ги правятъ и у онѣзи, които ги изискватъ отъ насъ; защото България

не можеше по никой начинъ, при което и да е правителство, да продължава да върви изъ този пътъ — за да намѣри 100 милиона лева, да се въоръжава безъ нужда, или пъкъ въ ущърбъ на това, което може да носи, да разходна по $\frac{1}{3}$ частъ отъ заемитѣ си за военни покупки. То би значило да пълнимъ една бѣчва, която сжцеврѣменно е отворена отдолу и тече, защото каквото вземете отъ тукъ, отваряте дупката за да правите новъ борчъ, който произлиза отъ това, че сте сключили договоръ, за да правите нови покупки и по този начинъ да вървите сѣ повече и повече въ пъти на задълженията. Та тази заслуга на правителството, че не направило нови военни покупки, мисля, че е твърдѣ естествена. Не само това правителство, но което и да е друго правителство, не можеше да постъпи друго-яче. Нема ние ще правимъ още за други милиони покупки, било въ Франция, било нѣкъдѣ другадѣ? Нема не стига това? 140 милиона сме платили за 2—3 години. По врѣмето, когато се започнаха тѣзи заеми, нашиятъ бюджетъ бѣше 100 милиона лева; значи, ние сме направили разходи за войската равнотилно на цѣлъ единъ годишенъ бюджетъ. Разходитѣ за войската могатъ ли да продължатъ да се правятъ въ тази пропорция въ течение на много години? Не. То, въ всѣки случай, трѣбва да се счита, ако не свършено ненормално явление, поне като свършено врѣменно или случайно явление, което не можеше и не биваше да се повтаря. Но другата заслуга — освобождението отъ реалната гаранция — е, както казахъ, цѣнна. И, разумѣва се, правителството за да добие това, именно освобождението отъ реалната гаранция, трѣбваше да направи извѣстни отстъпки на банката. Ако този заемъ бѣше гарантиранъ реално, азъ съмъ убѣденъ — и ме очудва, ако въ това отношение сж се срѣцнали мѣчнотии — че парижкитѣ банки можеха първи да дадатъ 88—89 цесионенъ курсъ, и трѣбваше да дадатъ тази цѣна, ако той е гарантиранъ. А щомъ не е гарантиранъ, правителството е било принудено да направи извѣстни отстъпки, за да може оная банка, която поема този заемъ, да се уравни на борсата съ другия заемъ, който винаги, като гарантиранъ, сѣ ще има извѣстни прѣимущества и ще стои малко по-високо въ очитѣ на публиката, отколкото този, който е безъ реална гаранция.

Колкото се касае до хвалбата, че нѣмало тукъ жюисанси, тази хвалба е съвѣтъ неумѣстна, защото, както вече г. Даневъ обърна внимание върху този въпросъ, и тукъ има единъ жюисансъ, само че не отъ тѣзи жюисанси, които се правѣха за пръвъ пътъ въ 260-милионния заемъ отъ 1899 г., сключенъ отъ правителството на Грековъ — Радо-славова и, оттогава насетнѣ, систематически прокарани почти въ всичкитѣ ни заеми, дѣ повече, дѣ по-малко; тукъ има другъ единъ жюисансъ, състоящъ въ това, че ние ще плащаме погашението — както г. Даневъ разви вече въпроса и

азъ нѣма да се връщамъ върху него — макаръ че не сме получили всичкитѣ пари...

Министъръ И. Саллабашевъ: Колко хиляди лева загуба? Къде ли се поне на 20 милиона лева?

Т. Теодоровъ: Не е голѣма загубата. Тия жюисанси колко правятъ? Тѣ асж и по другитѣ заеми не правѣха повече отъ 200 — 300 хиляди лева, но сѣ бѣше едно косвено заобикаляне на истинската цѣна на заема. И понеже г. министърътъ се хвали, че нѣмало никакви жюисанси, азъ бѣхъ длъженъ да посоча, че и тукъ има единъ своего рода жюисансъ.

Министъръ И. Саллабашевъ: Никакъвъ жюисансъ нѣма тукъ.

Министъръ А. Ляпчевъ: Не само нѣма никакви жюисанси, но даже това, което е прието отъ 3 дена или 8 дена въ борсата въ Берлинъ, даже това го нѣма въ г. Саллабашевия заемъ.

Т. Теодоровъ: Азъ не говоря за това, което нѣма, а за това, което има.

Министъръ И. Саллабашевъ: Кое то обикновено е прието 10 дена по-подиръ, не приемамъ, че е жюисансъ.

Т. Теодоровъ: Моля. Като ме прѣкъсвате, говоренето ми ще стане по-дълго, а азъ желая да свърша сега. Азъ ще бъда съвършено дояленъ. Туй, което ви казвамъ, по-напрѣдъ го обмислямъ, че тогава го говоря. И нѣма нужда сега да споримъ върху това. Вие ще вземете думата да отговорите, ще си кажете мотивитѣ тукъ, тѣ ще се запишатъ и, който чете, ще разбере какво се е казвало. И когато г. Даневъ Ви го каза, Вие нищо не казахте, а когато азъ говоря, прѣкъсвате ме.

Министъръ И. Саллабашевъ: Защото Вие обѣщахте да прѣдложите да се приеме заемътъ съ акламация. (Смѣхъ въ мнозинството)

Т. Теодоровъ: Обѣцахъ Ви и пакъ ще Ви кажа: направете ни единъ заемъ като руския *al pari* съ $4\frac{3}{4}\%$ за 75 години изплащане и безъ реална гаранция, и пакъ ще прѣдложамъ да го приемемъ съ акламация.

Отъ мнозинството: А-а-а!

Т. Теодоровъ: Та думата ми е, че има известни прѣимущества, и азъ посочихъ, въ що се състоятъ тѣ. Главното е, че нѣма реална гаранция; азъ считамъ, че това е една придобивка. Изобило, другитѣ условия сж такива, каквито сж въ прѣдшествующитѣ контракти: разносцитѣ за плащане комисиона, стойността на хартията на облигациитѣ, гербови марки, разносцитѣ по котирането и пр. сж еднообразни, стереотипни, както въ прѣдшествующитѣ заеми.

Има сега, обаче, да се направятъ нѣколко резерви и тѣ се състоятъ въ слѣдующето. Ако този заемъ бѣше сключенъ съ тази финансова група, която се прѣдставлява въ България отъ *Banque de Paris et des Pays-Bas*, можехме да считаме, че това е една крачка напрѣдъ сигурна, разумна и трайна. Но когато този заемъ се сключва слѣдъ едно споразумѣние — да не кажа по-голѣма дума — съ групата, съ синдиката на *Banque de Paris et des Pays-Bas*, който синдикатъ има вече нѣколко български заеми емитирани и, слѣдователно, държи една голѣма частъ отъ напѣтѣ книжа, и то въ Парижъ, въпросътъ получава малко по-другъ характеръ. Ние ще бъдемъ вече при наличността на една борба, която, помимо напѣта воля и безъ наша вина, ще се породи около нашия кредитъ. И естествено е, защото онази финансова група, която е много силна и която е вършила досега напѣтѣ заеми, фроасирана за това, че става освобождението ни отъ реални гаранции и сключването на този заемъ чрѣзъ друга една група — защото убѣденъ съмъ, че *Wiener Bank-Verein* не ще да е сама въ този заемъ; тя ще има тоже свои съучастници — този фактъ вече ще породи известна борба между двѣтъ групи върху нашия кредитъ и не е за чудене тази борба да влине върху по-нататъшното развитие на нашия кредитъ, поне за нѣколко врѣме — това ще зависи — за повече или за по-малко години. И всѣко едно правителство, когато търси заемъ, трѣбва да се грижи не само да сключи заемъ на книга — безъ да си е осигурило котирането на заема — не само да сключи заемъ на книга и разрѣшение да го котира, не само да сключи заемъ, който се реализира и то да си получава паритѣ, но още и да го сключи при условия, които да позволяватъ на този банковъ синдикатъ, да може да поддържа и по-нататъкъ кредита на страпата и да го кара да върви напрѣдъ, защото една държава винаги трѣбва да бъде готова съ мисълта, че може да ѝ потребатъ утрѣ пари.

Министъръ И. Саллабашевъ: *Wiener Bank-Verein* има два пѣти по-голѣмъ капиталъ, отколкото *Banque de Paris et des Pays-Bas* — и тя има свои приятели.

Т. Теодоровъ: Г. министре! Недѣйте ме по-правя: азъ зная капитала на едната и на другата банка; познавамъ лично директоритѣ и на едната и на другата; уважавамъ едната и другата; азъ съмъ ималъ възможностъ да ги запозная лично тѣ, както Вие сте ги запознали сега; познавамъ и нѣкои отъ бившитѣ имъ директори. И, ако искате, азъ ще Ви кажа, какво ми е казалъ въ 1898 г. бившиятъ директоръ на *Wiener Bank-Verein* — покойниятъ Морицъ Бауеръ; той ми каза: „Вие трѣбва да гледате, на каква банка си давате кредита, и докато не организирате единъ синдикатъ отъ силни банки, вие не можете си

прокара път въ Европа, нашият кредит ще стои сѣ на тази точка, защото то е едно важно условие за една държава.“ И двѣтѣ банки сж силни, азъ знаа, нѣма да ги измѣрвамъ на кантаръ, защото, може би, ще фроасирамъ едната или другата, но фактътъ е, че тѣ не сж заедно; а би било желателно да се отстранятъ тия конфликти, защото, казвамъ, тѣ могатъ за известно врѣме да ни причинятъ една врѣда занапрѣдъ. Не казвамъ, че ще поврѣдятъ на този заемъ, защото него ние го правимъ съ Wiener Bank-Verein, която го подписва, и ще го реализира. Тя си примѣрва силитѣ, има си съюзними и ще го прокара; може даже и да загуби въ борбата, но ще го прокара: сумата не е толкова голѣма, за да не може да я понесе Wiener Bank-Verein съ своитѣ съучастници; азъ даже мога да ги назова, безъ да сте ми ги казали, защото знаа другитѣ банки, съ които обикновено Wiener Bank-Verein дѣйствува — сигуръ тя ще има съ себе си нѣкои отъ първа величина германски банки и, както се вижда отъ единъ параграфъ, мислятъ да прокаратъ заема и въ Лондонъ, което ще бѣде и за насъ, и за тѣхъ единъ голѣмъ успѣхъ, и за заемитѣ, които за въ бѣдѣ ще дойдатъ да се котираатъ тамъ. Вие ме прѣкъснахте, когато искахъ да кажа, че едно правителство не трѣбва да се ограничи само да вземе тия 100.000.000, но и да мисли на кого е дало облигациитѣ да ги пласира и какъвъ кредитъ ще му се създаде по-нататѣкъ за бѣдѣщитѣ заеми, които неизбѣжно ще слѣдватъ. Недѣйте се зарича: една държава сѣ ще дойде въ необходимостта да търси да сключва заеми и не знае кога Въ 1901 г. имавме тукъ обяснение съ г. Данева и азъ му казахъ: „Утрѣ ще ви потрѣбва да направите новъ заемъ, и пакъ ще трѣбва да давате гаранции“, а той казваше: „Нѣма да правимъ други заеми. България поне 10 години ще трѣбва да се зарече да не прави заемъ и тогава лесно ще се освободи отъ това положение“, отъ него врѣме, обаче, чутъ ли не станаха 10 заема: и въ 1904 г., и въ 1907 г. и пр., а нѣма още 10 години оттогава, та кой знае, какво ни чака утрѣ. Прѣди всичко, идущата година ние ще трѣбва да направимъ единъ заемъ, за да конвертираме 6-процентовия — пакъ ще ни трѣбватъ 120.000.000 л.; това е съвършено нормално нѣщо, което е и въ интереса на страната да се направи; а може да се явятъ и други нужди, да правимъ и други заеми; ние трѣбва да знаемъ, кои сж сега банцитѣ, които работятъ съ насъ, на които сме довѣрили нашия кредитъ, защото по курса на нашитѣ книжа, който тѣ ще могатъ да държатъ, ще се опредѣлятъ бѣдѣщитѣ цесионни курсове и бѣдѣщитѣ ни условия. Ако Wiener Bank-Verein днесъ взима по 86, тя си прави сметка, че, ако такъвъ $4\frac{1}{2}\%$ заемъ въ Парижъ е 94%, а въ Виена $93\frac{1}{2}\%$ — нека, казва, да направимъ отстъпка на г. министра, и тя го взима по 86%, слѣдователно, има 7 точки разлика. Нѣкой, който не разбира, ще каже: 7.000.000 печалба на 100.000.000 какво е?

Министъръ И. Саллабашевъ: Отъ 89 милиона нагорѣ на-ли ще има да дѣлимъ?

Т. Теодоровъ: Знамъ, но тѣ сж общи работи. Разберете мисълта ми. Мислите, че не съмъ прочелъ договора и не съмъ го разбралъ? Азъ говоря за народнитѣ прѣдставители, които сж по-малко посвѣтени въ работата, отколкото сте Вие, напр., и Вашитѣ другари. — Та думата ми е, че това е важно обстоятелство за бѣдѣщето. И азъ бихъ желалъ нашето правителство да дѣйствува по-нататѣкъ така, щото тѣзи двѣ групи да не отиватъ по-нататѣкъ да се борятъ върху нашия кредитъ, но, тъй да се каже, да се съгласятъ и да не дѣйствуватъ една противъ друга. То ще бѣде въ интереса на страната. Припомняте си единъ такъвъ укоръ, който се синѣше противъ насъ за подобно едно дѣйствие, като това на сегашното правителство, и отъ сжщитѣ тѣзи господа го чувахме въ продължение на много години, даже може и утрѣ да го чуемъ пакъ; казваше ни се: „Вие, народняцитѣ, изпидихте изъ България Crédit Lyonnais и станяхте причина да нѣмаме добъръ кредитъ, защото изпидихте една голѣма французка банка, фроасирахте я, не дадохте на нея да сключи заема на Земледѣлската банка и затуй сега ние не можемъ да намѣримъ добъръ кредитъ.“ Този укоръ противъ насъ може би хиляди пѣти е повтарянъ. Вие виждате, че и настоящето правителство се принуждава да фроасира вече не Crédit Lyonnais — Crédit Lyonnais, ще го кажа отъ по-напрѣдъ, въпросъ е още колко е била фроасирана — но фроасира Banque de Paris et des Pays-Bas, която е, нека го кажемъ, ако не най-първата емисионна банка въ Франция, а, слѣдователно, и въ свѣта, е една отъ най-първитѣ. Нѣма голѣмъ заемъ, който да хвърчи на 500 милиона, или единъ милиардъ, или два милиарда, както бѣше рускиятъ, отъ 1906 г., да не бѣде въ него Banque de Paris et des Pays-Bas на първо мѣсто. Безъ да се взираме въ количеството на нейния основенъ капиталъ, за нея има съставено реноме, че е една отъ най-активнитѣ банки въ Европа. И тя е една банка, която, по прѣимущество, прѣдставлява французкия кредитъ и която се поддържа извънредно много отъ французкото правителство; французкото правителство поддържа всичкитѣ си банки, разумѣва се, но нея на първо мѣсто. Та, казваха ни, упрекваха ни, че ние сме изпидили Crédit Lyonnais, за да приемемъ Banque de Paris et des Pays-Bas въ 1896 г. Какво направихме въ сжщностъ ние тогава? И ние бѣхме поставени въ една приблизително такава дилема, като вашата: искаме да сключимъ единъ заемъ отъ 30 милиона лева за Земледѣлската банка; започваме прѣговоритѣ съ Crédit Lyonnais; праща Crédit Lyonnais тукъ своя прѣдставителъ; прѣдлага ни долни курсове; прѣдлагаше ни въ него врѣме, доколкото си спомнямъ — не мога да гарантираме за точността на цифритѣ — но прѣдлагаше ни за първитѣ 10 милиона 81, за другитѣ

82 и 83 емисия, цесионен курс; казахме, че не можем да приемем това. Докато третирахме с нея — сжщата история се повтаря, както тук — упрекавах я във нелоялност, както упрекуват сега и вас. „Не можете, казваха, да третирате с двамата едновременно; докато не се откопчете отъ едина, не трѣбва да третирате с другия.“ Е добръ, вие сте подписали този договоръ съ Wiener Bank-Verein, безъ да сте се откопчали отъ Crédit Mobilier. Ще кажете: „Ама не е наша вината.“ Не бѣше и тогава наша вината. И азъ искамъ да възпроизведа тукъ този pendant, та поне сега да млъкнете вие, да не укорявате насъ, защото виждате, че азъ ще ви отдамъ това, което е справедливо. Прѣдлага ни се тази ниска цѣна отъ Crédit Lyonnais; ние, обаче, не можехме да я приемемъ, и въ това врѣме, докато не си бѣ отишълъ господинътъ отъ тукъ, явява се единъ прѣдставителъ на Banque de Paris et des Pays-Bas и на Länder-Bank, които държаха нашитъ заеми отъ 1892 г. въ голѣмо количество, и които прѣдставляваха единствената група, която работѣше съ българския кредитъ — Crédit Lyonnais не бѣше стъпила въ България, нѣмаше нито една титра взета; тѣ казватъ: „Ние ще ви прѣдложимъ по-добри условия отъ Crédit Lyonnais; напуснете Crédit Lyonnais.“ Въ сжщностъ, и тази е френска група — имаше съ нея двѣ други банки, Banque Internationale de Paris. Понеже ние не бѣхме доволни отъ ниския курсъ, тѣзи банки ни казватъ, че ще ни прѣдложатъ по-голѣмъ курсъ, тѣ ни внушиха даже идеята: направете, казахъ, заема съ търгъ съ тайни оферти; нека Crédit Lyonnais си прѣдложи условията и ние своитѣ. Това е рѣдъкъ случай за една държава, да дойдатъ банцитѣ да се конкуриратъ, коя ще ѝ даде заемъ при по-добри условия; това се не случва, но тѣ го прѣдложиха, именно втората група го прѣдложи. Ние казахме: „Ние не управляваме единъ свой чифликъ, а една държава; за насъ е важно да добиемъ едни сгодни условия за заема; който ни даде по-сгодни условия, ние него ще приемемъ; не можемъ да имаме прѣдъ видъ друго условие — на лиценцията, умраза или друго.“ Crédit Lyonnais бѣше такава голѣма банка, както се прѣдставляваха и тѣзи тритѣ, и нѣмахме причини да прѣдпочитаме еднитѣ или другитѣ. И като се съгласихме на това нѣщо, получихме въ Министерския съвѣтъ на другия денъ сутринта по една оферта, а подиръ единъ часъ още по една — по двѣ оферти; отворихме ги и намѣрихме, че резултатътъ, който ни дава Banque de Paris et des Pays-Bas и Länder-Bank съ своитѣ съюзници, е несравнено по-добъръ отъ тоя на Crédit Lyonnais. И какво можехме да направимъ? Сключихме заема отъ 30 милиона лева съ 85, 86 и 87 емисия, небивалъ за него врѣме кредитъ, съ 5%, за Земледѣлската банка, когато другата група ни увеличи своето прѣдложение на 82, 83 и 84 емисията. Независимо отъ това, тогава ни дадохъ това задължение, че ще ни даватъ пари въ авансъ съ 5% а al pari, цѣлия

заемъ срѣщу неупражненитѣ титри отъ заема на 1892 г., които тѣ имаха въ рѣцѣтъ си, за да ги упражнятъ — една голѣма сгода, срѣщу 5%, да ти дадатъ заемъ al pari, когато иматъ 6%-ви книжа, които не сж опитирани още и по които, опитирани, ще ни дадатъ само 89. Ние трѣбваше да направимъ това и го направихме. Но подиръ туй стана мжчно на Crédit Lyonnais. Защо тя се съгласи на търга? Ние виновни ли сме? Тя се съгласи да вземе участие въ търга. Тя можеше, обаче, да протестира и да каже: „цѣмъ искаме търгъ, третирайте съ тия, азъ си отивамъ“ и да не вземѣше участие въ търга. Но тя се съгласи и нѣмаше какво да направимъ друго. За запазване интереситѣ на България, които изискватъ не само отъ този заемъ да получимъ съ 1% или 2% повече — това не прави много: по 1% сж 300 хиляди лева разлика върху 30 милиона; а по 2% сж 600 хиляди — защо не прѣдпочетохте Crédit Lyonnais и не хвърлихте тия пари? — критикувахъ ги мнозина. Какъ ще ги хвърлимъ? Тѣ сж пари на България. Но печалбата е друга, що придобивате отъ тия заеми. Сключите ли такъвъ заемъ съ 86, 87 емисия и 5% лихва, вие отсега нататъкъ, отъ тази крачка ще вървите нагорѣ. Тази банка, която ще вземе книгата, ще трѣбва да печели; тя ще трѣбва да държи тѣзи книжа по-високо отъ този курсъ и вие ще имате едно стѣпало покачено по-нагорѣ и ще вървите по-нататъкъ. И работата не е само за паритѣ 300 или 600.000 л. повече, но е и за крачката, която правимъ въ издигането на нашия кредитъ. Отъ тази гледна точка азъ не мога да осѣдя днесъ правителството, че ако то е срѣцнало голѣми затруднения и мжнотии отъ страна на този старъ нашъ синдикатъ въ Франция, който — пакъ повтарямъ — е много силенъ, за да удовлетвори неговитѣ справедливи искания, се е обърнало къмъ другъ синдикатъ. Какво да направимъ? Ние трѣбва да растемъ, ние трѣбва да се еманципираме економически, както се еманципирахме политически, и въ всѣки случай ние се почитаме у себе си за хора, за страна лоялна, която изпълнява стриктно, точно, своитѣ задължения и имаме право да искаме да ни прѣцѣняватъ и хората така, а не да ни сравняватъ съ държавитѣ, които сж фалирали, или които сж на пътъ да фалиратъ. Обаче, длжностъ моя е да направя тази резерва и да обърна вниманието на правителството, че е доста сериозенъ въпросътъ за бжджцето, и не трѣбва да мислимъ само какъ ще получимъ 86-тѣ милиона, но да мислимъ и за бжджцето, какво ще бжде по-нататъкъ. Crédit Lyonnais въ 1896 г., нѣмаше нито за единъ милионъ лева наши книжа направо взети отъ насъ, тя не можеше да ни погрѣчи нищо; наопаки, другитѣ можеха да ни погрѣчатъ, защото имаха цѣлия нашъ кредитъ. Но въ случай положението е малко по-друго-яче. Въ тази работа азъ мисля, че самитѣ банки иматъ голѣма наклонностъ да се споразумѣятъ; защото когато ще се дѣли печалбата, когато въпросътъ е повече материяленъ, отколкото

принципиален, едно съглашение помежду тях е възможно. Това е едно съображение, което ме кара да се отнасямъ съ резерва върху послѣдствията по този договоръ, и пакъ повтарямъ мисълта си, че ако ние утрѣ пристѣпимъ да сключваме конверсионенъ заемъ — и трѣбва да го сключимъ — ако ние утрѣ сключимъ още единъ заемъ отъ 100 милиона лева по тази емисия 86, да кажемъ съ $4\frac{1}{2}\%$, и конвертираме 97-тѣ милиона, които сега имаме съ 6% , ние ще спечелимъ $1\frac{1}{2}$ милиона лева въ бюджета годишно само отъ разликата въ лихвата; а независимо отъ това, понеже ще стане изново едно продължение за погашение въ 50 години, погашението ще бѣде много по-малко; второто не е печалба — тукъ първото е печалба — но второто е облекчение на бюджета и отъ тамъ ще спечелимъ други най-малко единъ милионъ и половина. Ето ви единъ трибутъ отъ три милиона годишно — економисанъ, за да може да се облекчи днешното положение на българския данъкоплатецъ, не да се хвърляме въ авантюри и да правимъ нови разходи и да увеличаваме бюджета си още по-нататъкъ, но да се облекчи положението на страната. Та, ако речемъ да правимъ тази операция, която е много сгодна и която правителството би трѣбвало да прѣдпочете, ако нѣмаме належаща нужда отъ пари да си плати текущите дългове, азъ съмъ убѣденъ, че то щѣше да прѣдпочете да направи втората операция, че тогазъ другата, защото отъ нея има едно облекчение на разходния бюджетъ най-малко 3 милиона лева годишно; не съмъ направилъ точна смѣтка, но казвамъ: най-малко е 3 милиона. Ако речемъ да я направимъ утрѣ, а трѣбва да се стремимъ къмъ нея, може да срѣцнемъ мъжнотия, защото голѣма частъ отъ тоя заемъ съ Länder-Bank се държи именно отъ парижкия синдикатъ; макаръ че заемътъ не се котира въ Парижъ, но тѣ държатъ голѣмо количество книжа въ себе си.

Съ тази бѣлѣжка би трѣбвало да свърша, ако не ми дойде на умъ друга една неумѣстна похвала за опции: „Нѣмало, казватъ, опции!“ Много се е говорило, и добръ е по тѣзи работи да се освѣтлятъ умоветъ, за да не се възпроизвеждатъ клишета, които въ сѣщностъ сѣ безосновни. Когато се каже „Нѣма опции“, мисли се, както за заема отъ 1892 г., сключенъ съ опции, както и заема отъ 1889 г. съ Wiener Bank-Verein, сключенъ отъ г. Саллабашева — и той, и първитѣ наши заеми бѣха съ опции. Въ врѣме на управлението на народната партия тѣзи опции станаха едно най-мощно срдство въ рѣцѣтъ на банкитѣ да дупатъ правителството и да казватъ: „Ние не сме длъжни да дадемъ пари, ние имаме право да чакаме да дойдатъ известни срокове, които бѣха установени въ договора, да си задържимъ правото и да кажемъ, да-ли ще упражнимъ опцията или не“ — и да ни плашатъ евентуално, че на еди-коя дата, когато дойде срокътъ на опция, нѣма да я упражнятъ, отдѣ ще вземете пари, и вслѣдствие на това,

отъ уста на уста, отъ вѣстникъ на вѣстникъ „опция“, опцията стана нѣщо много страшно. И сега г. Саллабашевъ — единъ, безспорно, нѣщъ въ материята човѣкъ — и той въ мотивитѣ се похвалилъ: „Нѣма сега опции.“ Опцията не е толкова страшно, когато имате работа съ една банка или съ единъ банковъ синдикатъ, какъвто имаше образуванъ въ 1898 г., въ заема за 290 милиона, въ който, освѣн Banque de Paris et des Pays-Bas, която подписваше, подписваша и Banque Internationale de Paris, подписваша и Länder-Bank, подписваша и Wiener Bank-Verein, подписваша и Deutsche-Bank, на която основниятъ капиталъ е 300 милиона лева, по-големъ отъ оня на Crédit Lyonnais и всички други банки, ако гледаме основния капиталъ; но ти подписваше чрѣзъ двѣ други банки, които постави на свое мѣсто — а ние третирахме съ самитѣ директори на Deutsche-Bank — като ни казваха, обаче: „Ние не искаме да излѣземъ начело, защото до вчера сме воювали противъ вашия кредитъ и срамно е да се излагаме прѣдъ публиката — послѣдната трѣбва да не знае, че ние сме, които ще ви хвалимъ.“ Дойдоха по този начинъ двѣ германски банки, двѣ виенски банки, между които Wiener Bank-Verein, и двѣ френски, между които Banque de Paris et des Pays-Bas — единъ мощенъ синдикатъ за България, за който азъ можахъ да довъря реализирането на заема отъ 290 милиона лева да бѣде на „опции“, т. е. не бѣха 290 милиона на опции, а бѣше само една, по-големата частъ отъ този заемъ, но бихъ му довъррилъ, както му довървяватъ хората, руситѣ напр., и за единъ милиардъ и половина: щомъ тамътъ единъ синдикатъ се наеме да извърши единъ заемъ, той ще го извърши. Но опцията какво сѣ? Банкитѣ прѣд-виждатъ, че понеже нѣма да извадятъ паритѣ отъ каситѣ си, а ще трѣбва да пласиратъ книгата между публиката, когато се касае да плащатъ голѣми суми, може да се случи война, книгата да спаднатъ, хората да не ги купуватъ; то е врѣменно явление, но може да се случи и прѣзъ това врѣменно положение да се може да се направя нищо. Ама вие сте — казватъ тѣ — на Балканския-полуостровъ; тамъ всѣка пролѣтъ се заговорва за Македония — „война ще има“, издашатъ се хората, продаватъ си книгата, ние трѣбва да ги откупуваме отъ тѣхъ, трѣбва да поддържаеме курса; вие сте една, казваха ни, страна вулканическа въ политическо отношение; докогато не се уредите, да си седнете на мѣстото, да не рискуваме ние тукъ; може да се заловите съ Сърбия, или съ Ромъния, или съ Турция да се биете, безъ да знаемъ какво ще стане подиръ това; публиката попе не знае; вие не можете да разчитате на сигуренъ кредитъ, и заради това, казваха, ако се случи война, ние не можемъ да пласираме тогава единъ голѣмъ заемъ. Ако се не случи у васъ война, може да се случи около васъ, и да спаднатъ вашитѣ книжа, да спаднатъ нашитѣ книжа, да се пороуди една криза, тогава ние не можемъ да го

изпълнимъ; затова ще го направимъ на „опции“; опции — но бждете увърени, че ние въ тѣзи опции си имаме интересъ: коя банка бѣга отъ реализирането на заемъ? Нашата цѣль е това: да намѣримъ държава да дадемъ кредитъ, па да вземемъ книгата ѝ да ги продаваме на хората — да печелимъ и да печелятъ. Мислите ли, че ние не можемъ да изпълнимъ заема, мислите ли, че сме слаби, да не можемъ да го изпълнимъ? Не може да мислите това, защото, може би, сѣщата недѣля или прѣди една недѣля сѣщитѣ ние склучимъ заемъ отъ 500 милиона лева на Германия, Австрия, на маджаритѣ или нѣкой другъ — не можете да ни мислите за слаби. Е тогава мислите ли, че ние се боимъ отъ тази операция, защото тя е за насъ негодна? Не, тя е за насъ годна, и прибавятъ, ето какво ще спечелимъ ние отъ нея: ние ще направимъ емисията толкозъ, ще спечелимъ толкова, и казватъ, че ние го правимъ, за да печелимъ, а не защото сме филантропи, защото ви обичаме; нашата работа е да печелимъ пари, но опции ще ни дадете, защото, ако не ни дадете, а пакъ се случи война или криза, нѣма да бждемъ въ състояние да реализираме операцията. И сега хвали ни се г. Саллабашевъ, а прѣди него и други, „Нѣмаме, казва, опции“, защото употребената дума „опции“ визира, вѣроятно, договора прѣзъ 1898 г. и прѣдшествующитѣ. Нѣмало опции! Пакъ имате опции — защо не го признаете? Недѣйте се хвали, защото вие имате сѣщото фактически въ договора. Въ всички договори, дѣто не сме имали опции, имали сме клауза, ято тая тукъ, че ако се случи война, че ако нашитѣ книжа въ Виена или Парижъ паднатъ съ три точки, нѣма да ни дадатъ заемъ. Ами туй какво е? Това е сѣ пакъ опция; асѣтъ ѝ и при опцията нѣма да ви дадатъ пари, само тогава, когато се намиратъ въ мѣжнотия. Ами вие мислите ли, че е мѣчна работа, днескашниятъ курсъ въ Виена, който е 99, ако се не лѣжа, на 4% рента, при едни малки смутове въ Австрия да спадне на 96, т. е. съ три точки? Или френската вѣчна рента 3%, която сега е 99, че при една даже стачка на работниците, при спирането на нѣкои фабрики тамъ да работятъ, или спирането на работитѣ въ каменоваглищнитѣ мини, или нѣкоя стачка по желѣзницитѣ — че нѣма да спаднатъ съ 1—2 точки? Може да спаднатъ и съ 3 точки; то е много лесно. Това го има въ вашия договоръ, има го и въ прѣдшествующия и въ всички други, „че ако спаднатъ едни-кои книжа съ толкова точки“ — въ другитѣ договори имаше за по-много държави, тукъ е само за френската рента и за австрийската, защото кризата на едно мѣсто се отразява и въ друго: помъ една спадне, всички спадатъ, въ различни пропорции, разбира се — и когато това спадане послѣдва въ размѣръ на три точки, иматъ право да не ви даватъ пари. Това пакъ е опция, защото и неупражнението на опцитѣ става поради сѣщитѣ причини, т. е. поради война или силна финансова криза.

Г. Саллабашевъ, Вие обяснете сега на г. г. народнитѣ прѣдставители както щете, но мой дългъ бѣше да обясня, да махна едно криво прѣдставление за това, какво нѣщо е опция. У насъ, въ 1898 г. имаше специални условия, за да не ни дадатъ заемъ: то е, че нѣкои отъ тѣзи банки бѣха заинтересувани въ нашата борба съ източнитѣ желѣзници и наговорени отъ източнитѣ желѣзници, да ги поддържатъ въ борбата, макаръ подъ рискъ да загубятъ отъ неосществяването на опцитѣ по заема, бѣха се създали извѣстни мѣжнотии на правителството; по това е едно явление случайно, едно явление специфично, на което основата стои не въ лошия заемъ отъ 1892 г., който е съ опции, а въ борбата, която ние трѣбваше да водимъ и която ние доведохме докрай съ компанията на източнитѣ желѣзници, за да откупимъ линията подъ извѣстни условия. Тѣй че употреблението на думи „Нѣма тукъ опции“ трѣбва да се счита, че е малко хиперболизъмъ: има ги пакъ опцитѣ, но сѣ въ другъ видъ.

Искамъ да отбѣлѣжа въ случая единъ голѣмъ авантажъ, който има банката, въ случай, че тя ще направи емисията колкото се може по-скоро, и азъ допущамъ, че ще я направи въ м. януарий, защото януарий и февруарий се считатъ за най-сгоднитѣ мѣсеци, за да се правятъ емисии, и като я направи въ януарий и февруарий, заемътъ ще се подпише, ще се покрие, и тя ще събира вносветѣ и по този начинъ ще има улеснение да продава тѣзи титри, ако се срѣщнатъ мѣжнотии, чакъ до края на декемврий идущата година — единъ твърдѣ голѣмъ срокъ, когато въ прѣдшествующитѣ наши заеми обикновено се изискваше, щото 15 дена или 8 дена, слѣдъ като се направи емисията и разпрѣдѣлението, да се внесе цѣлата сума на разположение на правителството. Този авантажъ за банката позволява ѝ да вземе мѣрки, за да се запази отъ евентуална борба на борсата, отъ евентуални съпротивления и иска да улесни задачата си, да попродаде книжа, да поприбере, да събере по-напрѣдъ отъ хората пари, че тогазъ да внесе, и то е голѣмо улеснение за нея; но ние нѣма какво особено да загубимъ отъ това, ако дѣйствително ние можемъ да минемъ чакъ до края на идущата 1910 г. безъ да изискваме тѣзи пари, ако тѣ не сѣ ни толкова много потребни.

Министъръ И. Саллабашевъ: Не сѣ потребни.

Т. Теодоровъ: Трѣбваше да отбѣлѣжа това, за да се сира въ прѣцѣнката на Вашия заемъ. Безспорно този заемъ е сгоденъ за банката, която го е склучила, защото намѣрва едно тържище, подготвено отъ нейнитѣ прѣдшественици, отъ нашия синдикатъ отъ 1898 г., а взема го по 86%, слѣдователно, може да разполага свободно, да се движи, за да си пласира книгата малко по-долу отъ този курсъ, разумѣва се. Второ, този заемъ е изгоденъ за България, защото, въ сравнение съ недавното

минало, прѣдставлява единъ извѣстенъ авантажъ, който азъ прѣдставихъ. Никой договоръ не може да бѣде изгоденъ само за едната страна — да се каже, че е излѣгала другата — тогазъ е добъръ, когато той еднакво удовлетворява справедливитѣ интереси на България и на контрактующата банка; но, при нѣмане нѣщо по-добро, и това е добро. Резервата, обаче, която направихъ, ме кара да се въздържа въ гласуването на заема: не зная подробно ститѣ на скарването въ Парижъ, не зная, доколко укоритѣ, които се правятъ лично на г. министра на финанситѣ за некоректно отнасяне съ тѣхъ, сж основателни, не зная степенъта на раздражението, което е причинено на французкото, най-голѣмо въ Европа тържище, и основателността на причинитѣ, които го прѣдизвикватъ. По тази причина само азъ оставамъ въ резерва, защото не искамъ да раздѣля и отговорността за по-нататѣкъ и защото казвамъ, че всичкото това, което е интересно зарадъ мене, но което не мога да го зная, и мисля, че и не може или не бива да се каже тукъ, е отъ твърдѣ съществена важностъ за бѣдъцето на нашия общественъ кредитъ.

Министъръ И. Саллабашевъ: Това е една басня, г. Теодоровъ.

Т. Теодоровъ: И свръшвамъ, като изказвамъ съжаление, че не мога да прѣдложа на Народното събрание да приеме и този заемъ съ аklamация, както прѣдложихъ за руския, (Общъ смѣхъ) защото между тоя и другия, който се дава al pari съ 4 $\frac{3}{4}$ %, безъ гаранция и въ такива мѣстни врѣмена, когато ние бѣхме въ навечерието да обявимъ една война съ Турция, не може да става никакво сравнение, а, слѣдователно, не може да бѣде еднакво и моето поведение въ двата случая; и ми е много мѣчно, че не мога да прѣдложа това.

Министъръ И. Саллабашевъ: Но поне безъ аklamация ще гласувате.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Има думата г. Екимовъ.

А. Екимовъ: Г. г. народни прѣдставители! Прѣди нѣколко дена ние бѣхме сезирани съ сключването на единъ заемъ съ руското правителство; правѣше впечатление настроението на всички народни прѣдставители тогава, при разискването на договора за този заемъ, защото този заемъ се правѣше, за да се заплатятъ извѣстни имоти, които ние сме купили отъ една компания, и да ликвидираме съ Турция останкитѣ отъ петвѣковното робство. Днесъ, г. г. народни прѣдставители, на насъ се прѣдлага да одобримъ договора по другъ единъ заемъ, по заема, сключенъ съ виенската банка Wiener Bank-Verein, за 100 милиона лева. И, казвамъ, прави впечатление пакъ тежостъта, съ която ние разискваме договора за този заемъ. Защо? Защото този заемъ не го правимъ вече за удовлетворение на такива висши държавни нужди, а го правимъ за

уреждането на батакчилъцитѣ на единъ бившъ разсипнически режимъ. Г. г. народни прѣдставители! Отъ освобождението на нашата страна до днесъ, азъ мога да класирамъ управляющитѣ партии въ два лагера: едни, които невѣжо сж управлявали финанситѣ на нашата държава, които сж грабили и сж разсипвали, и сж напущали властъта, знаете съ какво — съ хвалби, и други, които сж били повиквани да уреждатъ тѣзи батакчилъци, и щомъ ги уредятъ, сж били изпращани, знаете по какъвъ начинъ — съ ритникъ. Азъ не мога да се съглася съ мнѣнието на уважаемия народенъ прѣдставителъ г. Д-ръ Даневъ, че сключването на единъ държавенъ заемъ било само една чисто търговска сдѣлка. Това не е вѣрно: сключването на единъ държавенъ заемъ е и отъ голѣмо политическо значение за страната, която го сключва и за тази страна, която дава паритѣ. Че това е така, оправдава го и фактътъ, че нашето почитаемо правителство, когато посегна да търси пари, за да удовлетвори назрѣлитѣ нужди, да потулва батакчилъцитѣ на бившия разсипнически режимъ, не отиде най-напрѣдъ да хлопа на вратата на Wiener Bank-Verein, а отиде да хлопа въ Парижъ на вратата на Banque de Paris et des Pays-Bas и др. тамъ банки, обаче, по едни или други причини, изтъкна се доста ясно отъ прѣждеговорившитѣ оратори, не успѣ, и разбира се, нуждитѣ бѣха толкова назрѣли, че ние трѣбваше да отидемъ тамъ, където хората ни даватъ пари, и рѣшихме да отидемъ въ Виена. Ще изтъкна още едно нѣщо, че сключването на заема въ Виена не може да остане съвсѣмъ безъ политическо значение за нашата страна — дай Боже да остане, но не може да остане така. Веднага слѣдъ сключването на 30-милионния заемъ на Българската народна банка, азъ четохъ една статия въ в. „Neue Freie Presse“, която казва: „Българската държава трѣбва да бѣде доволна, че Австрия се оказа и въ този моментъ благосклонна къмъ нея, като ѝ даде единъ заемъ, и това, казва, желателно е да упражни добро влияние върху бѣдъщитѣ прѣговори, които има да се водятъ между българското правителство и Австро-Унгария по сключването на търговския договоръ.“ На всинца ни, г. г. народни прѣдставители, сж извѣстни протеститѣ, които се повдигнаха тогава отъ всички индустриянци и търговци, като мислѣха да не би правителството, подъ булото на тѣзи похвали, които му правятъ, да нахърни нѣкакъ интереситѣ на гражданитѣ на нашата държава. Фактъ е, и асж трѣбва да вѣрваме, че работитѣ нѣма да дойдатъ до тоя край. Отъ договора за заема, както е поставенъ, изглежда, както го изтъкнаха и други, че заемътъ има извѣстни прѣимущества: той е заемъ безъ гаранции, заемъ съ единъ горѣ-долу сносенъ емисионенъ курсъ, съ една горѣ-долу подходяща лихва, като се взема въ съображение, какви сж лихвитѣ на заемитѣ въ другитѣ държави и днешното малко критическо финансово положение въ чуждитѣ европейски държави.

Едничко само азъ намирамъ тукъ малко прѣкалено. Внася се единъ договоръ за разглеждане въ единъ български парламентъ, въ който говоримиятъ езикъ е български, въ който всички законодателни актове, които излизатъ отъ него, трѣбва да иматъ и точно българско съдържание. Вие ще видите, обаче, че тукъ е казано: отъ една страна се сключва заемъ между нашия финансовъ министъръ, прѣдставителъ на държавата, и отъ друга страна, г. Феликсъ Куранла, директоръ на Wiener Bank-Verein, и ако азъ случайно не знаехъ нѣколко нѣмски думи, вѣрвайте, нѣмаше да зная съ кого именно българската държава сключва този заемъ. Тѣй щото, не би било лошо, както сж ставали малки поправки въ българския текстъ, да се впише и туй, Wiener Bank-Verein, или съ български букви, или като се тури въ скоби и българското наименование, за да имаме текстътъ на единъ законодателенъ актъ, излѣзълъ отъ българския парламентъ съ чисто българско съдържание.

Прѣседателствующъ Н. Гимиджийски: Има думата г. Данаиловъ.

Прѣседателъ: Х. Славейковъ.

Секретаръ: П. Паскалевъ.

Началникъ на Стенографското бюро: Т. Гължбовъ.

Г. Данаиловъ: Азъ не ще мога да говоря сега по договора, защото смѣтамъ да занимаю почитаемото народно прѣдставителство по-обстойно съ политиката на заемитѣ; ще ми трѣбва време не по-малко отъ 2 часа, а азъ съмъ уморенъ и вие ще се изморите.

Прѣседателствующъ Н. Гимиджийски: Има думата г. министъръ-прѣседателъ.

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ съмъ съгласенъ да се вдигне засѣданието. Ще моля само утрѣшниятъ день да имаме засѣдание послѣ обѣдъ и да продължимъ дебатитѣ по заема.

Прѣседателствующъ Н. Гимиджийски: Моля, който приема направеното прѣдложение отъ г. министъръ-прѣседателя, да си вдигне ржката. (Мнозинство) Събранието приема.

Вдигамъ засѣданието.

(Вдигнато въ 8 ч. 25 м. вечерята)

Подпрѣседателъ: Н. Гимиджийски.